

Haklı Savaş Geleneğinde Savaş Sonrası Adalet (Jus Post Bellum)

Erdiñç ÖZDEMİR¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
16.05.2022
Kabul Tarihi
07.08.2022
DOI
10.53306/klujfeas.1117031

Savaş ve etik konularını ele alan haklı savaş kuramı, savaşın yıkıcılığını kısıtlamak, sivillere verilen zararı en aza indirmek, mülklere ve çevreye gereksiz zarar önlemek ve muhariplere karşı şiddeti sınırlamak için savaşın başlatılmasına ve yürütülmesine yine ondan türetilen standartları uygulamaktadır. Haklı savaş teorisinin temel önermesi, bazen devletlerin savaşa girme konusunda ahlaki olarak haklı olabileceğidir. Amacı ise, bir savaşın adil sayılabilmesi için tümünün karşılanması gereken bir dizi kriter aracılığıyla o savaşın ahlaki olarak haklı gösterilmesini sağlamaktır. Geleneksel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: *jus ad bellum* (savaşı başlatmanın ne zaman haklı olduğu) ve *jus in bello* (başladıktan sonra savaşın nasıl olması gerektiği). Ancak savaş ve barış etiğini ele alan haklı savaş teorisinin tamam olması için *jus post bellum* adında üçüncü bir ahlaki analiz kategorisini içermesi gerekmektedir. Adil ve sürekli bir barış dönemine geçiş çabalarına uygulanabilecek kural ve ilkeleri tanımlamada kullanılan *jus post bellum* kavramı nispeten yeni olsa da kökleri eski zamanlara dek uzanmaktadır. Mevcut çalışmada haklı savaş geleneği ile *jus post bellum*'un kökenine ilişkin düşünceler, *jus post bellum*'un tanımı ve özellikleri, kavrama yöneltilen eleştiriler, *jus post bellum*'un diğer haklı savaş bileşenleri olan *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile ilişkisi ve uluslararası hukukta kodifikasyon ihtiyacı tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Jus Post Bellum, haklı savaş, savaş sonrası adalet, adil barış, Jus Ad Bellum, Jus In Bello.

¹ Doktora Adayı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, erdincozdemir1919@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2713-2858

Justice After War In Just War Tradition (Jus Post Bellum)

Erdirinç ÖZDEMİR²

Abstract

Addressing the issues of war and ethics, just war theory applies standards derived from war to the initiation and conduct of war in order to limit the destructiveness of war, minimize harm to civilians, prevent unnecessary damage to property and the environment, and limit violence against combatants. The basic premise of just war theory is that sometimes states can be morally justified in going to war. Its purpose is to provide moral justification for a war through a set of criteria, all of which must be met for it to be considered just. It is traditionally divided into two categories: *jus ad bellum* (when it is just to start a war) and *jus in bello* (how it is just to fight war after it has started). However, for a just war theory that deals with the ethics of war and peace to be complete, it must include a third category of moral analysis called *jus post bellum*. Although the concept of *jus post bellum*, used to describe the rules and principles applicable to efforts to transition to a just and lasting peace period, is relatively new, its roots go back to ancient times. In this study, thoughts on the tradition of just war and the origin of *jus post bellum*, definition and characteristics of *jus post bellum*, the criticism of *jus post bellum*, the relationship of *jus post bellum* with other just war components, *jus ad bellum* and *jus in bello*, and the need for codification in international law to be discussed.

Key words: Jus Post Bellum, just war, justice after war, just peace, Jus Ad Bellum, Jus In Bello.

ArticleType

Research Article

Application Date

2022-05-16

AcceptanceDate

2022-08-07

DOI

10.53306/klujfeas.1117031

² PhD Candidate, Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate School of Education, Department of International Relations, erdirincozdemir1919@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2713-2858

Giriş

Savaş, siyasi topluluklar arasında gerçekleşen, kasıtlı ve yaygın silahlı çatışmalardır (Orend, 2005). Clausewitz'in klasik tanımına göre ise, "politikanın yalnızca başka araçlarla sürdürülmesi" ve "düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi"dir (2018, s. 45 ve s. 29). Walzer'e göre "siyaset barışçıl bir çekişme biçimi iken, savaş örgütlü şiddettir" (2004, s. ix). "Kısaca savaş, siyasi sonuçlar elde etmek için kullanılan şiddet anlamında bir 'siyasi eylem'dir" (Kolasi, 2017, s. 5).

Savaşın şiddet içeren doğası ve tartışmalı toplumsal etkileri, düşünen herhangi bir insan için rahatsız edici ahlaki sorular ortaya çıkarmaktadır. Savaş her zaman yanlış (haksız) mıdır? Haklı, hatta akıllıca olabileceği durumlar olabilir mi? Savaş her zaman insan deneyiminin bir parçası mı olacak yoksa onu ortadan kaldırmak için bir şeyler yapılabilir mi? Savaşmak için adil ve mantıklı yol var mıdır, yoksa barbarca bir katliamdan ibaret midir? Savaşlar sona erdiğinde, savaş sonrası yeniden yapılanma nasıl devam etmeli ve sorumlu kim olmalıdır? Kendi toplumumuz savaşa gitmek için harekete geçtiğinde haklarımız ve sorumluluklarımız nelerdir? (Orend, 2006, s. 4)

Haklı savaş teorisi, etik ve savaş tartışmalarını ele alan üç rakip felsefi gelenekten biridir, diğer ikisi ise realizm ve pasifizmdir (Hall, 2019, s. 1).

Realizm, ulusların ahlaki olarak hareket etme kapasitesini küçümsemesi ve belirli ahlaki normlara bağlı olduğu gerçeğini görmezden gelmesi nedeniyle; pasifizm, insanın kötülük kapasitesi konusundaki saflığı ve pratik olmaması nedeniyle savunulamaz durumdadır. Bu aşırı uçların tam ortasında yer alan haklı savaş teorisi ise, dış politikanın etikten ayrılmayacağı hususunda pasifizmle ve savaşın bazen korkunç bir gereklilik olduğu hususunda realizmle hemfikirdir. Haklı savaş teorisi, savaş alanının ahlaki bir ufukla sınırlandırıldığını kavrayarak sivillere verilen zararı en aza indirmek, mülklere ve çevreye gereksiz zararı önlemek ve muhariplere karşı şiddeti sınırlamak için savaşın başlatılmasına ve yürütülmesine ilişkin yine ondan türetilen standartları uygulamaktadır. Kanımızca, haklı savaş kuramı, sorunsuz olmasa da, realizm veya pasifizmden daha savunulabilir bir haldedir (Hall, 2019, s. 5).

Haklı savaş teorisi tarafından belirlenen şiddet üzerindeki kısıtlamalar, aslında pasifistlerin de inandıkları daha barışçıl bir dünya için gerekli koşullardır (Orend, 2006, s. 250). Bu noktada Walzer de haklı olarak "savaşın kısıtlanması, barışın başlangıcıdır" sonucuna varmaktadır (Walzer, 2017, s. 432).

Antik çağlardan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, savaşın çatışma sonrası evresi galipler tarafından neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Aslında devletler arası savaşların çatışma sonrası aşaması, barışın kurulabileceği ve kurulması gerektiği safhadır. Esas soru, böyle bir savaştan sonra eski düşmanlar arasında bu barışın nasıl sağlanacağıdır (Klein, 2020, s. 2).

Son zamanlara kadar haklı savaş kuramı, savaşa başvurmanın haklılığını ele alan *jus ad bellum* ile bir kere başladıktan sonra savaşın yürütülmesine ilişkin adaleti ele alan *jus in bello* arasındaki ayrımı esas almaktaydı. *Jus ad bellum* ve *jus in bello* kriterlerinin içeriği ve önem sırası düşünürden düşünüre ve zamandan zamana farklılık göstermiş, ilk zamanlarda *jus ad*

bellum kriterleri ön plandayken, modern döneme yaklaştıkça *jus in bello* kriterleri savaşın haklılığı konusunda belirleyici olmaya başlamıştır (Taslaman, 2011, s. 10).

Haklı bir şekilde başlatılan ama haksız bir biçimde yürütülen bir savaş olabileceği gibi haksız başlatılan ve adil bir biçimde yürütülen ve birtakım haksız çözüm terimleriyle bitirilen bir savaş da var olabilir (Orend, 2000, s. 118). Kanımızca, haklı savaş kuramı üç bileşenden (*jus ad bellum* - *jus in bello* - *jus post bellum*) oluşmaktadır. Ancak *jus post bellum*, diğer iki bileşene göre daha az bilinmektedir ve son yirmi yıla kadar çağdaş akademi tarafından göz ardı edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde etkili olan dönüştürücü işgal ve barış inşası gibi kavramlar, *jus post bellum* kavramının ortaya çıkması için zemin hazırlamıştır.

Bu makale haklı savaş teorisinin eksik kaldığı varsayımına dayanmaktadır. Savaş ve barış etiğini ele alan haklı savaş teorisinin tamam olması için yeni, üçüncü bir ahlaki analiz kategorisini içermesi gerekmektedir. Bu ahlaki analiz kategorisi ise *jus post bellum*'dur. Yani savaştan sonra adaletin sağlanması veya savaş sonrası duruma adaletin egemen olması için savaşın taraflarının uyması ve uygulaması gereken normlar olmalıdır.

Jus post bellum, silahlı çatışmadan adil ve sürdürülebilir bir barışa geçiş yapmaya odaklanmaktadır. "Silahlı çatışmadan adil ve sürdürülebilir bir barışa başarılı geçiş" ile sadece düşmanlıkların tamamen sona ermesi değil, daha ziyade aynı anlaşmazlık nedeniyle silahlı çatışmaya geri dönme olasılığının düşük olduğu adil bir barışa geçiş kast edilmektedir (Iverson, 2018, s. 74).

Bu bağlamda birinci bölümde haklı savaş geleneği ile *jus post bellum*'un tarihine yönelik olarak kavramın kökenine ilişkin yapılan araştırma kapsamında çeşitli düşünürlerin ve haklı savaş teorisyenlerinin görüşleri ve fikirleri ele alınarak *jus post bellum* ile ilgili yanları öne çıkarılacaktır. Makalenin esasını teşkil eden ikinci bölümde *jus post bellum*'a ilişkin tanım yapılarak kavramın özellikleri sıralanacak ve kavrama yöneltilen eleştirilere yer verilecektir. Üçüncü bölümde, *jus post bellum*'un diğer haklı savaş bileşenleri olan *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile ilişkisi incelenecektir. Dördüncü bölümde ise kavrama yönelik kodifikasyon ihtiyacı ele alınacaktır.

1. *Jus Post Bellum* 'un Tarihsel Kökleri

1.1. Haklı Savaş Geleneği

Haklı bir savaş, sadece bu savaşı sahiplenenin değil, herkesin doğru veya haklı kabul ettiği bir savaştır. Çünkü savaşı yapanların son derece haklı sebepleri vardır. Ancak bilindiği kadarıyla insanlık tarihi boyunca tümüyle haklı bir savaş henüz yoktur. Bu da kavramın ampirik değil, daha ziyade ulaşılmaması gereken bir ideal olduğu fikrini vermektedir.

Genellikle haklı savaş kavramı ile karıştırılan ve özünde ondan farklı olan kutsal savaş (*bellum sanctum*) ise, Tanrı tarafından onaylanan ya da izin verilen bir savaştır ve onayın kutsal kitaplardan veya papa gibi dini otoritelerden geldiği düşünülmektedir. Kutsal savaşın (İslam geleneğinde *cihat*) bir diğer temel özelliği, dava için savaşan askerlerin günahlarını temizlediklerine ve cennete girmelerini sağladıklarına inanılmasıdır. Kutsal savaşın aksine, haklı bir savaşın (*bellum justum*) ise, yalnızca ahlaki olduğu düşünülür. Tanrısal onaya

(Allah'ın rızasına) sahip olmak gibi bir bahanesi yoktur, sadece savaşmak için iyi sebepler (meşru müdafaa gibi) vardır (Orend, 2006, s. 13-14).

Haklı savaş geleneği, hayat kurtarmak için öldürmenin gerekli olabileceği, derinden bağlı olunan değerlerin yok edilmesini önlemek için savaşın yıkımının gerekli olabileceği paradoksuna dayanmaktadır (Williams & Caldwell, 2006, s. 309). Buna göre, yalnızca savaşmamamız gerektiği halde savaşa gitmek hata değildir, aynı zamanda insanları bazı felaketlerden korumak için savaşmamız gerektiği zaman savaşa gitmemek de hatadır (Evans, 2006, s. 722).

Haklı savaş teorisinin temel önermesi, bazen ülkelerin savaşa girme konusunda ahlaki olarak haklı olabileceğidir. Buna karşılık pasifizm, savaşın asla ahlaki olarak haklılaştırılmayacağını savunurken; realizm savaşın ahlakla hiçbir ilgisi olmadığını, tamamen kişisel çıkar, hayatta kalma ve rakipler üzerinde hakimiyet kurmanın peşinde olduğunu ileri sürmektedir. Savaşın ahlakına ilişkin hemen tüm görüşler, bu üç temel tutumdan birine yerleştirilebilir. Kanımızca realizm ve pasifizm, aşırı doktrinler oldukları için reddedilmelidir. Haklı savaş teorisi ise mantıklı bir orta yol gibi görünmektedir. Ancak bu, haklı savaş teorisinin mükemmel veya tamamen tatmin edici olduğu anlamına da gelmemektedir (Orend, 2006, s. 4-5). Sadece ütöpik ve saldırganlığa karşı tepkisiz olacak kadar iyimser değil, toplulukları kendi ulusal çıkarlarından daha yüksek bir standarda bağlı tutmayı inkar edecek kadar da kötümser değildir (Orend, 2006, s. 263).

Haklı savaş teorisi, savaş zamanında sistematik ve ilkeli ahlaki yargıları mümkün kılmak için tasarlanmış tutarlı bir kavramlar ve değerler dizisidir. Amacı ise, bir savaşın haklı sayılabilmesi için tümünün karşılanması gereken bir dizi kriter aracılığıyla o savaşın ahlaki olarak haklı gösterilmesini sağlamaktır. Geleneksel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: *jus ad bellum* (savaşı başlatmanın ne zaman haklı olduğu) ve *jus in bello* (başladıktan sonra savaşın nasıl olması gerektiği) (Orend, 2007, s. 571).

Haklı savaş, geçmişten günümüze, Batı kültürünün siyasal amaçlar doğrultusunda zor kullanımının ne zaman haklı görülebileceğini belirlemeye ve böylece haklı durumda bile zor kullanımını sınırlamaya çalışan bütün düşünce ve pratiklerini içermektedir (Taşdemir, 2020, s. 114).

Haklı savaş kavramını Antik Yunan medeniyetine dek götürmek mümkün görünmektedir. Bu kavramın Antik Yunan'da ortaya çıkmasının altında yatan temel düşünce ise savaşı meşrulaştırmaktan ziyade savaşı engellemek veya bunun mümkün olmadığı durumlarda ise belli oranda kısıtlamaktır (Yalçınkaya, 2008, s. 108).

Haklı savaş geleneği, Batı'da yüzyıllar boyunca gelişme göstermiş ve hukuk, siyaset ve silahlı kuvvet kullanımı konusundaki deneyim ve düşünceler kadar Yunan felsefesi, Roma hukuku, Hristiyan teolojisi ve kilise kanunu gibi fikirlerden yararlanmışır. Hristiyanlık ve Batı bağlamında sistematik bir fikir olarak ortaya çıkmasına rağmen, haklı savaş geleneği, o toplum veya ulus içinde geçerli olan seküler ve dini dinamikler ve değerler ne olursa olsun, herhangi bir toplumun normatif düşünmesi ve katılımı için uygun bir çerçeve sağlayabilmektedir. Gelenek, uluslararası hukukun, silahlı çatışma hukukunun ve uluslararası

arenada savaşın uygulanması ve yürütülmesine ilişkin beklentilerin temelini oluşturmaktadır (Demy, 2015, s. 351).

Haklı savaş kuramının tüm teorisyenlerini bir araya getiren temel önermesi şudur: bazen bir siyasi topluluğun savaşa gitmesi, en azından ahlaken caizdir. Bu, ahlaki olarak haklı bir savaş gibi bir şeyin olabileceği anlamına gelir. Müttefikler tarafından II. Dünya Savaşı, çoğu zaman bu konuda modern örnek olarak gösterilmektedir. Haklı savaş kuramının amacı, savaşın hem ortaya çıkışını hem de yıkıcılığını sınırlamak olduğu için savaşa izin verilen nedenleri en aza indirmeye ve toplulukların savaşabilecekleri araçları kısıtlamaya yöneliktir. Bununla birlikte haklı savaş kuramı savaş yanlısı değildir. Yalnızca savaşan tarafların savaşın acımasız koşullarında insan haklarına mümkün olan en iyi şekilde saygı göstermeleri gerektiğine vurgu yaparak bu tehlikeleri azaltmaya ve savaşı bu zalimliklerden arındırmaya çalışmaktadır (Orend, 2006, s. 31).

Haklı savaş düşüncesi kapsamında savaşı başlatma hukuku (*jus ad bellum*) ve savaşın yürütülmesi hukukunun (*jus in bello*) yanı sıra üçüncü bir bileşen olarak savaş sonrası hukuk (*jus post bellum*) çatışmadan sürdürülebilir bir barışa geçişi yönetmek için önerilen ve yeni fark edilen bir normlar bütünüdür.

20. yüzyılın büyük bir bölümünde, hukuk biliminde çatışmadan barışa geçiş dönemi ihmal edilmiştir. Oppenheim ve Phillipson gibi bilim adamlarının çalışmaları, savaşların sona ermesine ve barış anlaşmalarının oluşturulmasına rehberlik eden bir dizi ilkeyi özetlemiş olmakla birlikte, genellikle uluslararası hukuk alanındaki bilimsel incelemeler, uluslararası hukuk kurallarının, barışın sağlanmasının içeriğini ve büyük stratejilerini şekillendirip şekillendirmediği ve ne ölçüde şekillendirdiği sorusuna yanıt vermemiştir (Stahn, 2008, s. 95).

Jus ad bellum ve *jus in bello* bağlamında geleneğe muazzam bir külliyat kazandıran haklı savaş geleneğinin tanınmış klasik ve modern filozofları, savaşların çatışma sonrası aşamasının nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda sessiz kalmışlardır (Bilmen, 2018, s. 235).

Peki neden bunca zaman *jus post bellum* göz ardı edilmiştir?

Patterson'a göre (2012b, s. 5-8);

1. Tarihsel süreçte savaş, hep iki devlet arasında meydana gelen bir faaliyet olarak görülmüş ve savaşın sonunda herkes evine dönmüştür. Yani, zayıf veya despotik olsun, devletin kendi ülkesinde ne yaptığı kimseyi ilgilendirmemiştir.
2. Haklı savaş geleneğinin ilk motivasyonları günümüzdekinden oldukça farklıdır. Aquinas, Grotius ve daha birçoğu haklı savaş düşüncelerini "iyi yaşam" peşinde koşmanın ahlaki hedefleri ve sınırlamaları hakkında geniş bir tartışmaya dayandırmıştır. Şimdi ise, siyasi ve ahlaki kuramdan arınmış, askeri taktikler ve silahlanmaya ilişkin daha dar tartışmalar söz konusudur.
3. Birçok siyaset kuramcısı, her zaman devletlerin ya devam eden fiili çatışmalarla "sıcak" bir savaş halinde ya da bilinen düşmanlara karşı ticari rekabet, stratejik diplomasi ve gerilimin olduğu "soğuk" bir savaşın içinde olduğunu kabul etmiştir.

4. Haklı savaş geleneğinin tarihsel olarak *jus post bellum*'a ihtiyacı yoktu; çünkü adil yönetimin etiği hakkında Eski Ahit'ten Aristoteles'e ve Aquinas'a kadar çok sağlam dini, ahlaki ve felsefi öğretiler vardı. Hükümdarların barış içinde nasıl hareket edeceklerini gösteren şövalyelik ve feodal yükümlülük gibi ahlaki gelenekler varken ayrıca bir *jus post bellum* doktrinine gerek yoktu.
5. Haklı savaş geleneğinin kapsamlı bir *jus post bellum*'dan yoksun olmasının en az bir başka nedeni daha vardır. Bu Walzer'in "legalist paradigma" dediği, geleneğin sekülerleşmesi ve resmileştirilmesiyle ilgilidir. 19. yüzyılın sonlarından beri, haklı savaş düşüncesi uluslararası hukukun bir direği ve savaş sözleşmesinin temeli haline gelmişti, ancak bu ilkeler sabitti ve esnek değildi. Bununla birlikte, 1945'in vaatleri Soğuk Savaş ile hızla buharlaşmıştı ve atom saldırısından ayaklanmayı bastırmaya kadar yeni sorunlar, haklı savaş teorisinde var olan ahlaki hesap için daha düşünceli bir şekilde esnetmeyi gerektiriyordu. Bosna, Ruanda ve Darfur gibi yerlerde insani müdahale sorunları veya kitle imha silahlarını veya potansiyel soykırımı durdurmak için ön-alıcı (*pre-emptive*) veya önleyici (*preventive*) saldırı sorunu da aynı şekilde. Bu vakaların hepsinin odak noktası, savaşa gitme kararının etiği (*jus ad bellum*) ve savaşın nasıl yapıldığı (*jus in bello*) olduğu için, savaşları sona erdirmek için bir çerçevenin geliştirilmesi eksiktir.

Orend'e göre tipik haklı savaş teorisyenlerinin *jus post bellum*'u görmezden gelme ve hatta reddetmelerinin nedenleri ise şöyledir (2008, s. 33-34):

Birinci neden, geleneğin ataletidir: Haklı savaş teorisi, *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile ilgili yerleşik iki düşünce ile başlamış olup bu iki kategoriden ayrılma konusunda oldukça anlaşılabilir bir isteksizlik vardır. İkinci neden, *jus post bellum*'a atıfta bulunan haklı savaş teorisyenlerinin, onu *jus ad bellum* başlığı altında toplama eğilimidir. Ancak *jus ad bellum*'u çok karmaşık hale getirmemek ve karar vericilerin dikkatini savaşın bu üçüncü ve son aşamasının önemine daha güçlü bir şekilde çekmek için *jus post bellum*'u kendi başına bir kategori olarak ele almak daha faydalı olacaktır. Üçüncü neden ise, savaş sonrası adaletin savaş suçları davalarıyla sınırlı olması gerektiği inancıdır. Buna göre savaş sonrası adalet, yalnızca *jus ad bellum* ve *jus in bello* yasalarını ve normlarını ihlal edenlerin yargılanması ve cezalandırılmasıyla ilgili olmalıdır. Ancak teslim olma, saldırganlık için resmi özür, olası tazminat ve yaptırımlar, kurumsal yeniden yapılanma, ekonomiyi canlandırma, isyancılarla mücadele gibi o kadar çok konu vardır ki, *jus post bellum*'un kapsamının savaş suçları davaları ile bittiğine inanmak zordur.

Johnson, kutsal savaşların yapıldığı bir çağda yazan teorisyenlerin özellikle de Vitoria ve Grotius'un yalnızca Batı kültürünün bir eserini değil, evrensel bir haklı savaş anlayışını, dolayısıyla din veya diğer ideolojilere değil, yalnızca haklı gerekçeye dayanan ilkeleri savunmuş olduklarını iddia etmektedir (Johnson, 1995, s. 151).

Aynı şey, haklı savaş geleneğinin bir parçası olan *jus post bellum* için de söylenebilir. Bu başlık altında söylenmemiş veya tam olarak şimdiki kavramı karşılamıyor olsa dahi bazı filozofların savaş sonrası döneme ilişkin düşünceleri mevcuttur. Başka bir ifadeyle, *jus post*

bellum terimi modern bir eser olsa da, haklı savaş geleneğinde savaş bittikten sonra yenilenlerin durumuna ilişkin çok sınırlı şeyler bulmak mümkündür (Bilmen, 2018, s. 239).

Savaş sonrasında anlaşmanın ve yeniden yapılanmanın ahlakıyla ilgilenen üçüncü bir haklı savaş teorisi (*jus post bellum*) kategorisinin dâhil edilmesine dair tartışmalar sürmektedir.

1.2. Haklı Savaş Geleneğinde *Jus Post Bellum* İzleri

Jus post bellum'un yakın zamanda (yeniden) ortaya çıkmasından önce, Augustine, Aquinas, Vitoria, Suárez, Gentili, Grotius ve Kant gibi hukuk bilginleri ve "haklı savaş" teorisyenleri savaşın haklı nedeninin zorunlu bir sonucu olarak "haklı savaş" anlayışına "haklı" bir savaş sonrası düzenlemeyi dâhil etmiştir. Bununla birlikte, mevcut *jus post bellum* kavramlarının tarihsel *jus post bellum* nosyonunda bir temele sahip olduğu fikri aşırı gibi görünebilir (De Brabandere, 2014, s. 127).

Cryer da geçmiş bilim adamlarının yazılarının bugünkü bağlayıcı hukuku oluşturduğunu iddia edersek, bunun yanlış olacağı hususunda elbette haklıdır (2012, s. 226). Ancak geçmişteki teorisyenlerin fikirlerini irdelemek, bize kavramın tarihsel gelişimini anlamak hususunda yardımcı olacaktır.

Augustine'e göre (Letter 189, p. 6) savaş, ancak barış amacıyla yapılabilir ve en baştan beri arzu edilir bir şeydir, ama her türlü barış da makbul değildir. Elde edilen barışın, adalete dayanması ve savaşın sebep olduğu acıları devam ettirmemesi gerekir. Ayrıca savaş süresince gösterilen merhamet, barışa başarılı bir geçişe imkan verecektir.

Aquinas'ın (Question 40) haklı savaş düşüncesine katkısı derin ve herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Her şeyden önce onun haklı savaş koşullarını basit bir şekilde (doğru ya da meşru otorite, iyi ya da doğru niyet ve orantılılık olarak) somutlaştırması önemli bir fark yaratmıştır. Müreffeh bir barışın nihai hedefi ise, çatışma sonrası adaleti gerçekleştirmek olmalıdır.

Vitoria, galip gelenin elindeki gücü kötüye kullanmamasını, bir yargıç gibi ölçülü, tarafsız ve adil davranmasını tavsiye etmektedir. Böylece orantılılık ve uzlaştırma özelliklerine gönderme yaparak *jus post bellum*'un bu ilkelerinin önemini ve değerini ortaya koymaktadır. Yazıları çatışma sonrası adalet, *jus ad bellum*, *jus in bello* ve *jus post bellum*'un bütünlük görünümüne ve savaş sonrası rejim değişikliğine katkı sağlamıştır (Iverson, 2017, s. 86).

Suárez savaşı başlangıcı, zafer elde edilmeden önceki icra safhası ve zaferden sonraki dönem olacak şekilde değerlendirmektedir. Bu üçlü bölümlendirme, her ne kadar doğrudan *jus post bellum*'a ilişkin kapsamlı muhakeme yapmamış olsa da, savaş sonrası dönemin de dikkate alınarak savaş kararı verilmesi ve savaşın buna göre yürütülmesi gerektiğini belirtmesi bakımından değerlidir (Suarez, 1944).

Carsten'a (2008, s. 94) göre Augustine, Vitoria ve Suárez zorlayıcı bir argüman ortaya koymuştur: Bir savaşın haklı bir nedeni varsa ve adil bir şekilde savaşıyorsa, aynı zamanda savaş sonrası adil bir anlaşmaya da yol açmalıdır. Bu ifade, *jus post bellum*'un temel önermesidir.

Gentili'ye göre herhangi bir "adil ve kamusal silahlı çatışmanın" amacı barış olduğundan, silahlı kuvvetlerin hedefleri, savaşların nasıl ve ne zaman sona erdirileceği, haklı bir barışın içeriği gibi *jus post bellum* ile bağlantılı konuların hepsi savaş hukukunda ayrı bir yere sahiptir ve ayrı bir muameleyi hak etmektedir. Bunu sağlamak için çalışmasının Üçüncü Kitabının tamamını savaşa son verme kurallarına ayırmıştır. Gentili'ye göre savaşta galip gelenler, düşmanlarının evrensel insan topluluğunun vatandaşları olarak kaldığını akıllarında tutmalıdırlar. Yani barış koşulları yalnızca geçmişteki zararları ele almamalı, aynı zamanda geleceğe yönelik bir gözle hazırlanmalıdır. Savaş barışı inşa etmek için yapılıp ve savaş sonrası düzenin inşa edilmesi, savaşın hukuksal olarak ele alınması için gereklidir (Gentili, 1933).

Grotius (1967, s. 305-307) için epey güvenlik sağlayacak bir barış elde etme yolu varsa, savaşta yapılmış haksızlıkları bağışlayarak, zarar ve giderler bakımından düşmanla ödemiş sayarak, böyle bir barışı gerçekleştirmek yapılabilecek en iyi şeydir. Bu barış, umutla beklenen bir zaferden çok daha değerlidir.

Her ne kadar haklı savaş düşünürleri arasında adı geçmese de Kant, Hukuk Doktrini'nde şöyle yazmıştır: "Savaş durumuyla ilgili olarak uluslararası hukuk şu bölümlere ayrılabilir: 1. Savaşa girme hukuku 2. Savaş esnasındaki hukuk ve 3. Amacı, milletleri karşılıklı olarak bu savaş durumundan geçmeye zorlamak ve ebedi barışı tesis eden ortak bir anayasa oluşturmak olan savaş sonrası hukuk" (Kant, 1877, s. 214). Dahası Kant, barış anlaşmalarının adaleti, mağlup edilen devletin egemenliğine saygı ve uyrklarının cezalandırılmasının sınırlarına ilişkin fikirleriyle *jus post bellum*'a katkıda bulunmuştur.

Walzer, her ne kadar eski tarihli yazılarında *jus post bellum* kavramına değinmemiş olsa da 2002 yılından itibaren bu konu üzerinde düşünmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin giriştiği Afganistan ve Irak işgalleriyle birlikte savaş sonrası adaletin nasıl sağlanması gerektiğini "haklı işgal" deyimiyile dile getirmiştir (Walzer, 2004, s. 162-168).

Johnson, haklı savaş düşüncesini tarihsel olarak ele almış, genellikle bu geleneği klasik düşünürler gibi iki bileşenli olarak düşünmüştür. Johnson, barış elde etmek amacıyla olanların, savaş sırasında belli sınırları gözeterek hareket etmesi gerektiğini savunmuş ve adını zikretmeden hem *jus ad bellum - jus post bellum* hem de *jus ad bellum - jus post bellum* ilişkisine değinmiştir (Johnson, 2001, s. 158).

Savaşın ve barışın adaleti üzerine eski normatif ve yasal düşünce geleneklerini tartışmak faydasız değildir ve aslında çağdaş uluslararası hukuku doğuran gelenekleri yeniden değerlendirip dikkate almamak, kişinin kendini tuhaf bir körlüğe mahkum etmesidir (Iverson, 2017, s. 138).

Peki neden *jus post bellum*'un yeniden ele alınmasına ihtiyaç vardır?

Bu konuda Bass, daha eksiksiz bir haklı savaş teorisi için savaş sonrası adaleti kuramlaştırmanın önemini vurgulamıştır (Bass, 2004, s. 384). Walzer'e göre, savaş sonrası hedeflerin elde edilmesi, savaşın genel yargısı üzerinde bir etkiye sahiptir - bu argüman özellikle Irak müdahalesi hakkındaki tartışmalarda oldukça dikkat çekmektedir (Walzer,

2004, s. 163). Stahn'a göre ise *jus ad bellum* ve *jus in bello* gibi *jus post bellum* da haklı savaş geleneğinde ortaya çıktığı halde hukuk disipliniinde büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu nedenle hem haklı savaş teorisi bağlamında hem de hukuk camiasında yasal bir paradigma olarak ciddiye alınmalıdır (2008, s. 94)

Çağdaş *jus post bellum*, haklı savaş düşünce tarihinin bilincinde olarak, geçmiş tecrübeler ve bilime saygı duyarak, günümüzün hukuki standartlarını sağlayan ya da pozitif barış³ inşa etmek gibi zor bir görevin ihtiyaçlarını karşılayan geçmişteki ahlaki veya hukuki ilkelere bağlı olarak kurulabilir.

2. *Jus Post Bellum* Kavramı⁴

2.1. Tanım

Günümüzde tartışılan *jus post bellum*, özünde hem teknik hem de normatif anlamda savaştan sonra iyi bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır. *Jus post bellum*, silahlı bir çatışmayı sonuçlandıran ve savaştan sonra geçerli olacak koşulları ayrıntılı olarak düzenleyen bir barış anlaşmasından çok daha fazlasını ifade etmektedir (Osterdahl, 2012, s. 271-272). *Jus post bellum* bağlamında bir barış antlaşması, tarafların kaçınılmaz olarak, katı adalet kurallarına uymadığı bir uzlaşmadır; aksi takdirde barış yapmak imkansız olurdu. Bu barış anlaşması, savaşa yol açan herhangi bir şikayeti ortadan kaldırmakta ve en azından bu konuyla ilgili olarak kalıcı barışı korumak için karşılıklı bir yükümlülük yaratmaktadır (Vattel, 2011, s. 348-349).

Bununla birlikte *jus post bellum*'un tam olarak tanımı veya içeriğine dair hâlâ mutabakat sağlanamamıştır. Hatta bazı gözlemciler, çatışma sonrası geçiş durumunu kapsayan ayrı bir hukuk kategorisinin gerekliliğini veya gerekçesini bile sorgulamaktadır (Bellamy, 2008). Aksine bazıları ise, çatışma sonrası bağlamda fiilen uygulanan farklı hukuk türlerinde halihazırda zaten *jus post bellum*'un var olduğunu, çatışma sonrası bağlamın bugün hukuksuz olmadığını ve uygulanan bir hukukun mevcut olduğunu iddia etmektedir (Osterdahl, 2012, s. 272).

³ Açıkça özne-nesne ilişkisi olan şiddet, eylem olarak kendini göstermektedir. Hem özne hem de nesne kişi olduğu için kişiseldir. Ancak özne-fiil-nesne ilişkisi olmadan var olan şiddet yapısaldir, yapının içine yerleştirilmiştir. Doğrudan başkalarına saldıran somut aktörler olmasa bile şiddet uygulanmaktadır. Negatif barış, silahlı çatışmanın ya da "kişisel şiddet" in salt yokluğudur. Pozitif barış ise, "yapısal şiddet" in bulunmama halidir. (Galtung, 1969, ss. 171, 183)

⁴ Latince bir kavram olan *jus post bellum*'un sözcük anlamı her ne kadar "savaştan sonra adalet" olsa da Türkçe yazında savaş sonrası adalet veya savaş sonrası hukuk olarak kullanılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Latince *jus* kelimesinin hem adalet hem de hukuk manasına gelmesi ve Türkçe'de bunu tek başına karşılayacak bir sözcüğün olmaması sebebiyle çalışma boyunca kavram özgün haliyle *jus post bellum* olarak kullanılacaktır. ("Jus" kavramı, basitçe "jus" un Latince tanımına dayanan *jus post bellum* spektrumu fikrinin açık bir örneğini sunar. Terim, oldukça geniş ve esnek bir kavram olan "adalet" veya daha sabit ve sınırlı bir "hukuk sistemi" anlamına da gelebilir. (Easterday, 2012, s. 335) Bu kullanım biçimi diğer bazı Latince söz öbekleri için de geçerli olacak, öbeklerin ilk kullanımında ayrıç içerisinde Türkçe karşılıkları verilecek ve sonraki kullanımlar ise Latince ve italik olacaktır.

Jus post bellum, savaştan barışa geçiş yapanlara rehberlik edecek bir dizi ilkedir. Nasıl ki *jus ad bellum* ilkeleri, savaş başlamadan önceki dönemde savaşa başvurmanın etiği hakkında sorular sorarak politika yapıcılara yol göstermek için ve *jus in bello* ilkeleri, savaşın yürütülmesinde savaşçılara rehberlik etmek için var ise, *jus post bellum* ilkeleri de savaşın sonunda ahlaki rehberlik yapmaktadır (Williams, 2014, s. 171).

Jus post bellum, savaşları iyi bir şekilde sona erdirmek için devletlerin ve karşılarında bulunan savaşçıların sorumluluğuna atıfta bulunan nispeten yeni bir bilimsel kavramdır. Amacı silahlı çatışma sonrasında kalıcı ve adil bir barış kurmaya çalışmak, özellikle gelecekteki çatışmaları daha muhtemel kılacak eylem veya ihmallerden kaçınmaktır (Lucas, 2018).

Jus post bellum, *jus gentium* gibi, öncelikle bir hukuk sistemi veya kanunlar bütünü ve ilgili ilkeler olarak anlaşılmalıdır. Pratikte her zaman belirli bir siyasi bağlamda var olsa da özünde hukukidir. Kısaca siyasi sonuçları olan, öncelikle hukuki bir kavramdır (Iverson, 2017, s. 258).

Özet olarak, *jus post bellum* “silahlı çatışmadan sürdürülebilir barışa kadar geçiş sürecini düzenleyen ve ilgili taraflarca adil olduğu hissedilen, bağlayıcı olsun ya da olmasın, hem yasalaştırılmış hukuk hem de yumuşak hukuk niteliğindeki hükümlerin, iyi uygulamaların ve tavsiyelerin bütünü” olarak tanımlanabilir (Hilpold, 2015, s. 292).

2.2. *Jus Post Bellum*'un Özellikleri

Haklı savaş geleneği uzun bir süredir *jus post bellum* endişelerini içeriyor olsa da, ona özellikle bir *jus post bellum* çerçevesi eklemeyi öneren ilk kişi, 1994 yılında Michael Schuck olmuştur. O zamandan beri, birçok bilim adamı *jus post bellum* için taslak önermiş, bazıları ahlaki, bazıları hukuki meseleleri ve bazıları her ikisini de ele almıştır (Clifford, 2012, s. 42).

Jus post bellum üzerinde mutabık kalınan bir tanım olmadığı gibi, *jus post bellum* ilkeleri açısından da henüz bir anlaşma söz konusu değildir. Bu zamana kadar önerilen ilkeler, *jus post bellum*'un kavramsal yönlerini tartışmayı amaçlayan çalışmalarda genel yollarla formüle edilmiş ve sistematik bir analize tabi tutulmamıştır. Her yazar daha önce formüle edilen ilkeleri tartışmadan yenilerini önermektedir. Ayrıca önerilen bu ilkeler esas olarak uluslararası silahlı çatışmalara yöneliktir. Bu durum, uluslararası olmayan silahlı çatışmaların günümüzde uluslararası silahlı çatışmalardan daha yaygın olduğu gerçeğine ve *jus post bellum* kavramına tutarlılık sağlama ihtiyacına uygun değildir (Rojas-Orozco, 2021, s. 32).

2003'ten bu yana Irak'ta yaşanan olaylar neticesinde, savaş sonrasındaki ahlaki yükümlülüklerin ciddi ve sistematik bir şekilde ele alınmayı hak ettiği hususunda artan bir eğilim bulunmakla birlikte, henüz *jus post bellum* ilkeleri üzerinde sağlanan bir fikir birliği yoktur. *Jus post bellum* hakkında yapılan çalışmaların çoğu, ya haklı savaş geleneğiyle bağlantılı yerleşik ilkeleri savaş sonrası sorunlara uyarlamayı ya da savaş sonrası en iyi olduğu düşünülen ilkelerden *jus post bellum* ilkeleri türetmeyi amaçlamaktadır. Böylece soyut ilkeler ile pratik problemler arasındaki spektrum boyunca farklı başlangıç noktaları, potansiyel *jus post bellum* ilkelerinin çok farklı listelerini ortaya çıkarmaktadır (Williams, 2012, s. 90).

Muhtemel savaş sonrası durumların farklılığı, haklı galibin sahip olduğu ahlaki hak ve ödevlerin de çok değişebileceği ve örneğin üç farklı boyutta olabileceği anlamına gelmektedir (Evans, 2008, s. 535):

- a) Eski düşmanlarına neler yapabilirler? (cezalandırma ve tazminat gibi)
- b) Eski düşmanları için neler yapabilirler? (yeniden inşa etme gibi)
- c) Eski düşmanları ile doğrudan ilişkili olmanın ötesinde gelecekte barış ve güvenliğe katkı olarak daha çok ne yapabilirler? (örneğin barışı destekleyen uluslararası örgütlerin ve mekanizmaların tesis edilmesine yönelik olarak)

Farklı yazarlar, *jus post bellum* için farklı içerikler önermektedirler. Ama neredeyse tüm yorumcular, insan haklarını gerekli bir bileşen gibi görmektedirler (Wilde, 2008, s. 163-186; Bell, 2008, s. 271-272; Boon, 2009, s. 69-72). Hukukçu bir bakış açısıyla bakıldığında uluslararası insancıl hukukun unsurları da hemen her zaman *jus post bellum* tartışmalarına dâhil edilmektedir (Bell, 2008, s. 269-271; Charlesworth, 2007, s. 233-247).

Jus post bellum çerçevesine dâhil edilmesi gerektiği öne sürülen hukuki alanlardan bazıları ise şunlardır: uluslararası insancıl hukuk, uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası ceza hukuku, ulusal ceza hukuku, ulusal idare hukuku, ulusal anayasa hukuku ve ulusal askeri hukuk. Ayrıca, ekonomik yeniden yapılanma çatışma sonrası aşamanın çok önemli bir parçası olduğu için, mali ve ekonomik sektörle ilgili uluslararası ve ulusal yasaların da bu çerçeveye dâhil edilmesi düşünülebilir (Osterdahl & van Zadel, 2009, s. 181-182). Garraway (2008, s. 154-161) ise (çatışma sonrası durumda) işgal, zor kullanma, gözaltı ve ceza hukuku ile ilgili yasanın da *jus post bellum*'a dâhil edilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Kavramın bilinen ilk çağdaş savunucusu olan Schuck (1994, s. 982-984), bir savaştan sonra doğru davranışın üç ilke (*jus post bellum* ilkeleri) gerektirdiğini belirtmiştir:

“1. Pişmanlık: Haklı bir savaşın *jus post bellum* koşullarının merkezinde pişmanlık ilkesi yer alacaktır. Bir savaştan sonra galiplerin alçakgönüllü davranmaları beklenmektedir. Halkın teşhiri istendiğinde, galipler sadece yoldaşları tarafından değil, aynı zamanda mağlup olanlar tarafından da ödenen savaşın bedeli için pişmanlık göstermelidir.

2. Onurlu teslimiyet: Galiplerden teslim olma koşullarını ve yöntemini, mağlupların temel insan haklarını koruyacak tarzda oluşturmaları beklenmektedir. Bu ilkeyle (1919 Versay Antlaşması'ndaki gibi) cezalandırıcı terimler ve mağlupları alçaltan yöntemler yasaklanmaktadır.

3. Restorasyon: Asgari bir gereklilik olarak, galipler savaş alanlarına dönmeli ve savaş araçlarının kaldırılmasına yardım etmelidir. Azami bir gereklilik olarak, galipler sosyal altyapının onarımına yardımcı olmalıdır. Bu ilke ile, yenilenlerin ihmal edilmesi ve birçok mağdur için savaşın teslim olduktan sonra bile devam ettiği gerçeğinin göz ardı edilmesi yasaklanmış olacaktır.”

Orend (2000, s. 128-129) ise, *jus post bellum* ilkelerini ilk olarak şöyle sıralamıştır:

1. Savaşı bitirmek için haklı neden: Bir devletin, ilk etapta ihlalleri savaşa başvurmayı gerektiren hakları makul bir şekilde kazanması durumunda, söz konusu haklı savaşın sona ermesini istemek için haklı bir nedeni vardır.
2. İyi niyet: Bir devlet, savaşın sona ermesini yalnızca diğer *jus post bellum* kuralları açısından gerçekleştirme niyetinde olmalıdır. İntikam kesinlikle harekete geçiren bir güç olarak kabul edilemez.
3. Kamu beyanı ve meşru otorite: Barış şartları, meşru bir otorite tarafından kamuya ilan edilmelidir.
4. Ayrım gözetme: Barışın şartlarını belirlerken, haklı ve muzaffer devlet, saldırgan içerisindeki siyasi ve askeri liderler, askerler ve sivil nüfus arasında ayrım gözetmelidir. Özellikle sivil nüfusa aşırı ve haksız zorluklar getirilmemeli, cezai önlemler, saldırganlıktan sorumlu olan seçkinlere uygulanmalıdır.
5. Orantılılık: Herhangi bir barış şartı, makul hakların kazanılmasının sona ermesiyle orantılı olmalıdır. Saldırganlığa karşı aşırı ve acımasız cezalardan özellikle kaçınılmalıdır. Mağlup saldırganın halkı insan haklarını asla kaybetmez ve dolayısıyla milletler topluluğundan "silinmeme" hakkına sahiptir.

Orend, 2006 yılında kaleme aldığı *Savaşın Ahlakı (Morality of War)* adlı kitabında savaşın sona ermesi aşamasındaki bir duruma aşağıdaki normların rehberlik etmesini önermiştir (Orend, 2006, s. 180-181):

1. Orantılılık ve Aleniyet: Barış anlaşması hem ölçülü hem de makul olmalı, ayrıca kamuoyuna duyurulmalıdır.
2. Hakların Korunması: Anlaşma, ihlali haklı savaşı tetikleyen temel hakları güvence altına almalıdır. İlgili haklar, yaşam ve özgürlük için insan haklarını ve toprak ve egemenlik için topluluk haklarını içermektedir.
3. Ayrım Gözetme: Müzakere edilen mağlup ülkedeki liderler, askerler ve siviller arasında ayrım yapılması gerekmektedir.
4. Cezalandırma #1: Mağlup devlet, hak ihlalinde bulunan bir saldırgan olduğunda, orantılı ceza verilmelidir. Özellikle rejimin liderleri, savaş suçları için adil ve halka açık uluslararası yargılamalarla karşı karşıya kalmalıdır.
5. Cezalandırma #2: Askerler de savaş suçları işlerler. Savaştan sonra adalet, her iki tarafın askerlerinin aynı şekilde soruşturma ve yargılamaya tabi olmasını gerektirir.
6. Tazminat: Bu konuda makul ve orantılı davranılmalıdır. Mağlup ülkenin yeniden inşasına başlayabilmesi için yeterli kaynağın bırakılması gerekir.
7. Rehabilitasyon: Savaş sonrası ortam, saldırgan bir rejimde yıpranmış kurumları reforme etmek için umut verici bir fırsat sunmaktadır. Rehabilitasyon şunları içerebilir: askersizleştirme ve silahsızlandırma; kolluğun ve yargının yeniden eğitimi; insan hakları eğitimi ve hatta meşru bir rejim tarafından yönetilen asgari düzeyde adil bir topluma doğru derin yapısal dönüşüm.

Orend'e göre (2012, s. 179- 180) savaş sonrası adaletin iki baskın ve karşıt modeli vardır: intikam (*revenge*) ve rehabilitasyon. İntikam modelinin daha eski olduğu söylenebilir, ancak bu rehabilitasyon modeli, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri kendisini güçlü bir şekilde göstermiştir.

İntikam modeline göre ve sözde iyi tarafın kazandığını ve saldırgan tarafın kaybettiğini varsayarsak, savaş sonrası düzgün bir barışın temel yönleri şunlardır:

1. Kamuya açık barış anlaşması
2. Savaş esirlerinin karşılıklı değişimi
3. Saldırganın (resmi) özür dilemesi
4. Sorumluların savaş suçları mahkemesinde yargılanması
5. Saldırganın kazandıklarından vazgeçmesi
6. Saldırganın aynı şeyi tekrar etmemesi için askersizleştirilmesi
7. Saldırganın pişman edilmesi (Savaştan önceki halinden beter hale getirilmesi.)

İntikam modelinin en belirgin ve kötü şöhretli tarihsel örneklerinden ikisi, I. Dünya Savaşı ve Birinci Körfez Savaşı sonrasında yapılan anlaşmalarla ilgilidir. I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Versay Antlaşması, geniş çapta tartışmalı bir başarısızlık olarak kabul edilmiş ve bir anlamda II. Dünya Savaşı'nı tetikleyen koşullara katkıda bulunmuştur.

Rehabilitasyon modelinin iki örneği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Almanya ve Japonya'dır. Savaş sonrası yeniden inşa edilen bu ülkeler, bugün muazzam serbest piyasa ekonomilerine sahip olarak siyaseten barışçıl, istikrarlı ve düzgün demokrasiler olmaya devam etmektedir. Ayrıca, ne Almanya ne de Japonya ABD'nin birer klonu ya da kolonisi olmuştur; ikisi de ABD'den oldukça farklı siyasi yollar izlemiştir (Orend, 2012, s. 193-194).

İntikam ve rehabilitasyon modelleri arasında keskin bir ayrım yoktur. Rehabilitasyon modeli, özellikle tarihsel olarak sivillere zarar verdiği ve dolayısıyla ayrımcılığı ihlal ettiği gerekçesiyle yaptırımları ve tazminat ödemelerini reddeder. Aslında model, yenilmiş bir saldırgana, onun yeniden inşa edilmesine ve savaşın yaralarının sarılmasına yardımcı olmak için yatırım yapmayı tercih etmektedir. Rehabilitasyon modeli rejim değişikliğine zorlamayı tercih ederken, intikam modeli bunu çok riskli ve maliyetli görmektedir (Orend, 2012, s. 183).

Stahn (2008, s. 108), çalışma yaptığı alanın önde gelen ahlak felsefecileri tarafından öne sürülen *jus post bellum* ilkelerini şöyle sıralamaktadır: Barış anlaşmalarının adil ve kapsayıcı olması, saldırganlığın cezası olarak toprak alınmasının dışlanması, tazminat ve yaptırımların insancillaştırılması, ortak sorumluluk ile bireysel sorumluluk arasındaki ayrım ve toplu suçlar için hesap verebilirlik.

Williams ve Caldwell'e göre (2006, s. 317-318) haklı bir savaşı kazanmak adil bir barışı garanti etmez. Bir halkı boyunduruk altına almak ve insan haklarını çiğnemek için bir zaferden yararlanmak, (saldıran ya da savunan) hangi taraf sorumlu olursa olsun, büyük bir haksızlıktır. Adil barış, çatışmanın tüm taraflarının insan haklarını savunan bir barıştır. Bu

temel ilkeyi destekleyen diğer bazı *jus post bellum* ilkeleri ise şunlardır: galip gelen tarafın düzeni yeniden sağlaması, ekonomik yeniden yapılanma, egemenliğin ya da self-determinasyonun yeniden tesisi ve savaş ve nedenleri ile ilgili insan hakları ihlallerinin cezalandırılması.

Osterdahl ve van Zadel'e göre (2009, s. 180-181) düzenin (yeniden) sağlanması, egemenliğin (yeniden) sağlanması, ekonomik (yeniden) yapılanma, kalıcı bir barış arayışı, çatışma sonrası tazminatların alınması ve hak ihlal edenlerin cezalandırılması hukuk literatüründe yaygın olarak öne sürülen ve *jus post bellum* kavramının altında yatan ilkelere aittir.

Patterson (2012, s. 3) tarafından "Düzen-Adalet-Uzlaşma" olarak ortaya konan bir *jus post bellum* modeli, çatışma sonrası yükümlülükleri ve öncelikleri göz önünde bulundurarak tedbirli ve etik bir yöntem sunmaktadır. Üç katmanlı bir piramidi andıran bu modelde alt katman olan düzen, tüm taraflar için güvenliği içermektedir ve iç siyasetin yeniden tesis edilmesi, rehabilitasyonu veya sürdürülmesi söz konusuysa bir zorunluluktur. "Düzen, öldürmeyi sonlandırmakla başlar." Düzen, çatışma sonrası aşamada en acil ihtiyaçtır, aynı zamanda elde edilmesi en zor olanıdır. "Düzen olmadan siyaset olmaz" (2012, s. ix-x). Piramidin ikinci basamağı adalettir. Bu aşamada silahlı çatışma hukukunu ihlal edenler giriştikleri eylemler sebebiyle sorumlu tutulmalıdır. Benzer şekilde siyasi liderler de muhabetler gibi kanunsuz emirlerinden ve eylemlerinden sorumlu tutulmalıdır. Adalet, hem mağdurlara veya temsilcilerine iade etmeyi hem de yanlış yapanları cezalandırmayı gerektirir. Uzlaşma ise, piramidin en üstünde yer almaktadır. Uzlaşma, bütün tarafların yararına, gelecekteki ortaklar olarak çalışan eski düşmanları gözetken, gelecek odaklı ve uzun erimli bir faaliyettir. Ortak ihtiyaçlara ve paylaşılmış hedeflere dayandırılır. Sadece savaşın soruşturulması adil olmamalı, aynı zamanda sona erdirilmesi ve sonrası da uzlaşmayı kapsayacak şekilde adil olmalıdır (2012, s. 221-229).

Haklı savaş geleneği, asırlardır süregelen olgun bir gelenektir, onun *jus post bellum* kısmı ise emekleme çağındadır. Henüz kapsamlı bir model geliştirilmiş değildir ve bu nedenle diğer modellerle örtüşen, rekabet eden veya paralel olan uygulanabilir bir model oluşturma çabalarında yer alan tüm fikirleri tek tek değerlendirmek gerekmektedir. Birçok yazar *jus post bellum*'un geliştirilmesini teşvik etmiş olsa da, üzerinde uzlaşılmış bir plan yoktur (Demy, 2015, s. 352).

Bununla birlikte Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği, 2013 yılında *jus post bellum* ve geçiş dönemi adaletini araştırmak için Larry May ve Elizabeth Edenberg'in editörlüğünde çok sayıda akademisyeni bir araya getirmiştir. *Jus post bellum* barışı sağlamayı, geçiş dönemi adaleti ise demokratikleşmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın editörleri, *jus post bellum* kavramının altı unsurunu belirlemiştir (May & Edenberg, 2013, s. 3).

Saul da (2014, s. 466), *jus post bellum*'un yasal bileşenlerini May'in ilkelerini izleyerek uygulamada keşfetmek gerektiğini, onlara doğal esnekliklerini "tamamen kaybetmeden daha somut bir biçim" vermek gerektiğini savunmaktadır. Biz de mevcut çalışmada bu yaklaşımı kabul edeceğiz ve hesap sorma (*retribution*), uzlaştırma (*reconciliation*), yeniden

inşa etme (*rebuilding*), iade etme (*restitution*), onarma (*reparations*) ve orantılılık (*proportionality*) kavramlarını daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

Bu tür normlar ve ilkeler, orta ve uzun vadeli gelecekte pek çok silahlı çatışmanın sona ermesiyle bağlantılı olarak bir *jus post bellum* anlayışını yönetebilir ve aynı zamanda güvenli bir barışın ve makul bir tazminatın ortaya çıkmasına yardımcı olabilir; adil bir biçimde hukuken hesap sormanın ve savaş sonrasında aşırı cezalardan veya galiplerin adaletinden⁵ kaçınmanın temelini oluşturabilir (Lech, 2020, s. 12).

2.2.1. Hesap Sorma (*Retribution*)

Hesap sorma ile “hem haksız yere bir savaş başlatarak hem de savaşı haksız bir şekilde yürüterek yanlış yapanlardan hesap sormak” kastedilmektedir (May & Edenberg, 2013, s. 3). Yani, çatışma sırasında savaş suçu işlediğinden şüphelenilen tüm savaşçılar, sonlandırılan çatışmanın hangi tarafında savaştıklarına bakılmaksızın cezai kovuşturmayaya tabi tutulmalıdır (Pensky, 2013, s. 154).

Savaş zamanında önemli bir rol oynayan bireyler, eylemlerinden ve ortaya koyduklarından sorumlu tutulmalıdır. İki büyük savaş suçu kategorisi vardır. *Jus ad bellum* savaş suçları, saldırı savaşını “planlamak, hazırlamak, başlatmak ve yürütmek” ile ilgilidir. Bu tür bir suçun işlenmesinin sorumluluğu, saldırgan rejimin siyasi lider(ler)inin omuzlarına düşer. Gelişmiş bir Batı demokrasisindeki normal koşullar altında, saldırgan bir savaş yürütmenin yükünün büyük kısmı, savaşı destekleyen yönetici seçkinler ve entelijansiya (aydınlar) üzerine düşecektir. Bu suçlar, Nürnberg savcılarının deyimiyle “barışa karşı suçlar”dır (Orend, 2006, s. 170-171).

Jus in bello suçları ise şunları içermektedir: kasıtlı olarak ayırım gözetmeyen ve/veya orantısız güç kullanmak; sivil nüfusu ölümcül şiddetten korumak için gereken özeni göstermemek; kitle imha silahları gibi doğası gereği ayırım gözetmeyen ve/veya orantısız silahlar kullanmak; tecavüz kampanyaları gibi esasında çirkin yöntemler kullanmak ve teslim olmuş savaş esirlerine işkence yapmak gibi insanlık dışı bir şekilde muamele etmek. Bu savaş suçlarının birincil sorumluluğu, göreve aktif şekilde katılan askerlerin, subayların ve komutanların omuzlarına düşmektedir. Subaylar ve komutanlar, savaş sırasında kendi başlarına önemli ahlaki yükler taşırlar ve savaş hukukunun herhangi bir yönünü ihlal eden emirler vermemekle yükümlüdürler (Orend, 2006, s. 177).

Peki neden savaştan sonra ceza olmalı? Neden sadece saldırganın kazanımlarını iptal edip hayata kaldığımız yerden devam etmiyoruz? İlk olarak, geçmişteki saldırganlığı cezalandırmak, gelecekteki saldırganlığı caydırmakta veya en azından, hiç ceza almamış olmasından daha fazla etki yapmaktadır. İkinci olarak, uygun ceza, saldırgan için kefarettir,

⁵ Galiplerin adaleti, genellikle mağlup tarafın aşırı veya haksız şekilde cezalandırılmasını ve galiplerin işlediği suçlar için hafif ceza almalarını veya aflatırını kastetmektedir. Bu duruma karşı olanlar, kurallardaki farklılığın, cezalandırıcı adalet kisvesi altında ikiyüzlülük ve intikam anlamına geldiğini ve adaletsizliğe yol açtığını iddia etmektedirler. (Vikipedi, 2022)

değişim ve rehabilitasyon için etkin bir teşvik olabilmektedir. Son olarak, saldırganı cezalandırmamak, mağdurun statüsünü ve acısını alçaltıp itibarsızlaştırmaktadır (Orend, 2006, s. 165).

Mağlup edilen düşmanların cezalandırılması, savaş ya da barış konusunda çok önemli bir meseledir. Eğer bu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da olduğu gibi iyi yapılırsa, istikrarlı bir dünya düzeninin kurulmasına yardımcı olabilir. Napolyon'un 1815 yılında Elbe'den kaçarak Napolyon Savaşlarının son ve çarpıcı bir tekrarını alevlendirdiği zaman olduğu gibi, kötü yapılırsa, tamamen felaket de olabilir (Bass, 2002, s. 1036).

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) savaş suçlarıyla suçlanan bireyleri yargılayarak ulusların savaş suçlularını kovuşturmak için adil yollar oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Çünkü uluslararası ceza hukuku, silahlı çatışma esnasında işlenmiş olan uluslararası suçlardan sorumlu olan bireysel faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlayarak, gelecekteki failleri suç işlemekten caydırmayı ve böylece yeniden şiddet içeren bir çatışmanın patlak vermesini önlemeyi amaçlamaktadır. (Ryngaert & Gould, 2011, s. 92).

Bir savaşın iyi bitmesi için, çatışmanın sona ermesinden ziyade bu savaşın nedenlerini ortadan kaldıracak bir mücadelenin başlaması gerekmektedir. "Büyük bir kötülükten sonra ilerlemek için bir ülke aynı zamanda geriye bakmalıdır." Bunu, kötülüğün ve çatışmanın nedenleriyle yüzleşerek, bunlara direnerek ve bunlarla mücadele ederek yapar. Bunu da ancak geçmişle ilgili gerçeği ortaya çıkararak yapabilir (Crocker, 2012, s. 169).

Örneğin 2005'ten bu yana Kolombiya, paramiliter grupların silah bırakması için uluslararası hukukun gereklerini barışın pratik ihtiyaçlarıyla uzlaştırmanın yenilikçi bir yolunu sunan bir geçiş dönemi adaleti sistemi geliştirmiştir. Adalet ve Barış Yasası, ciddi insan hakları ihlalleri için af yasağını ve silahlı grupların müzakere halindeki normal cezai yaptırımları kabul etmeyecekleri gerçeğiyle uluslararası insancıl hukuk arasında bir denge kurmuştur (Rojas-Orozco, 2021, s. 137).

2.2.2. Uzlaş(tır)ma (*Reconciliation*)

Patterson'a göre uzlaşma, geçmişle hesaplaşmak demektir. Eski düşmanları ortak bir geleceğin paydaşları olarak gördüğü için geleceğe odaklıdır. Bazen, özellikle devlet içi çatışmalarda, ortak bir geçmişi olan taraflar arasında köprüler kurmaktır. Amacın makul bir uzlaşma olduğu uluslararası çatışmalarda ise, her iki tarafın da geçmişteki düşmanlığın üstesinden gelmek ve ilişkiyi bir ortaklık olarak yeniden tasarlamak için karşılıklı çaba göstermek olabilir. Her iki durumda da uzlaşma, gelişen ortak çıkarlara dayanır ve doğru koşullar altında düzeni ve adaleti genişletebilir ve geliştirebilir (Patterson, 2012, s. 226).

Savaş sona erdiğinde başarılması en zor şeylerden biri olan uzlaştırma sadece tarafları tekrar bir araya getirmekten ibaret değildir. Uzlaştırma, tarafların birbirini rahat bırakıp birbirlerine karşı düşmanca hareket etmeyeceklerine karar verdikleri bir *modus vivendi*⁶yi

⁶ Modus vivendi, "yaşam tarzı" anlamına gelen Latince bir deyimdir. Geçici olması amaçlanan, ancak süresi boyunca bağlayıcı olan geçici bir anlaşma. Uluslararası uygulamada, bir modus vivendi genellikle devletler

kapsayabilir veya daha fazla olarak tarafların karşılıklı saygı ve işbirliği içerisinde yan yana yaşamasını da sağlayabilir (May, 2012, s. 75).

Kolombiya’da olduğu gibi eşitsizlik ve siyasi dışlanmayla ilgili çatışmanın temel nedenlerini ele almak, uzlaşmaya doğrudan katkıda bulunacaktır(Rojas-Orozco, 2021, s. 142).

En başarılı uzlaşma süreçleri mutlaka üst düzey siyasi diyalog masalarında veya yargı tarzı süreçlerde gerçekleşmez. Gerçek uzlaşma, en iyi, eski düşmanlar, toplumlarını yeniden inşa etmek veya yeni yerleşim yerlerinde makul yaşam ve iş koşulları yaratmak için el ele verdiğinde, alt düzeydeki yeniden yapılanma çabalarıyla sağlanır (ICISS, 2001, para. 5.4).

2.2.3. Yeniden İnşa Etme (*Rebuilding*)

Savaşın yıkıcı ve yok edici etkilerinin zorunlu kıldığı yeniden inşa etme ilkesi savaş sırasında yıkıma katılan herkesi adil bir barışa katkı olarak yeniden inşa etmeye çağırmaktadır (May & Edenberg, 2013, s. 4).

Bu ilke iki tür yükümlülüğü bünyesinde barındırmaktadır: Çatışmalar sırasında etkilenen fiziksel altyapıyı ve kurumsal kapasiteleri yeniden inşa etme yükümlülüğü ile çatışmanın temel nedenlerini ele alma ve silahlı çatışmaya yol açan koşulları dönüştürme yükümlülüğü (Rojas-Orozco, 2021, s. 134).

Haklı bir savaşta⁷ olsun ya da olmasın, galip devletlerin, yenilen devleti vatandaşlarının insan haklarını koruyabileceği düzeye getirme sorumluluğu vardır. Bu, yalnızca fiziksel yapıları yeniden inşa etmekten ziyade, uygun hukuki ve siyasi kurumlara bir hukuk devletinin yeniden inşa edilmesini içermektedir (May, 2012, s. 177).

Müteakip yeniden inşa faaliyetleri olmaksızın yapılan askeri müdahale ters tepebilir ve bunun asıl sonucu, despotik bir rejimin başarısız bir devlet ile değiştirilmesi olur (Hilpold, 2015, p. 304). Bunun en güncel örneği –ne kadar haklı olursa olsun- 2011 yılında gerçekleştirilen Libya müdahalesi ve sonrasında ülkede bir türlü sağlanamayan düzen ve istikrardır. Adil ve sürdürülebilir bir barışın net bir vizyonunu tanımlamada ve alenen hazırlamada ya da güç kullanımını Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen belirli amaçlarla sınırlandırmada başarısız olan, Libya’daki çatışma sonrası durum felaket olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Rusya’da ve başka ülkelerde, BM Güvenlik Konseyi’nin sınırlı insani müdahale yetkisinin dürüst olmayan bir şekilde kötüye kullanılmasının muhtemel olduğu görüşünü pekiştirmiştir (Iverson, 2018, s. 99).

tarafından daha ayrıntılı veya kalıcı bir anlaşma yapılan kadar statükoyu korumak amacıyla benimsenir. Sıklıkla, çatışan tarafların barış içinde bir arada yaşamasına izin veren bir düzenleme veya anlaşma anlamında kullanılır. (Fellmeth & Horwitz, 2009, s. 188).

⁷ Yeniden inşa sorumluluğunun haklı savaş kuramından ayrı olarak ele alınmasını savunanlar da mevcuttur: “Bir kavram olarak yeniden inşa etme sorumluluğunun, her halükarda güç kullanımının yasaklanmasıyla pek bağdaşmayan ve iç savaş uygulanması uygun olmayan adil bir savaş kavramıyla ilişkilendirilmesine gerek yoktur.” (Hilpold, 2015, s. 304)

Aslında bir ülke, başka bir ülkeye yeni bir toplumsal yapıyı dayatamaz. Ancak o ülkenin kendisini yeniden inşa etmesi için ihtiyaç duyduğu gereçleri ona vermek zorundadır (May, 2012, s. 168).

Yeniden inşa etmenin hedefi, kendi vatandaşlarının gözünde meşru ve uluslararası devletler topluluğunun eşit bir üyesi olan egemen devlettir. Bu hedefe ulaşılır ulaşılmaz, muhtemelen işgalci güçlerden ayrılmaları istenecek ve onların da gitmeleri gerekecektir (Walzer, 2012, s. 44). “Yeniden inşa sorumluluğunun yerine getirilebilmesi için genellikle müdahale eden devletlerin öncülüğünde BM Misyolları kurulmakta ve sorumluluk BM’ye devredilmektedir” (Karaoğlu, 2019, s. 209).

2.2.4. İade Etme (*Restitution*) ve Onarma (*Reparation*)

Bir şeyi eski haline getirmek, genel olarak, zarar görmeden veya kaybolmadan önceki durumuna döndürmek demektir. Ancak eski haline getirme ahlaki bir kavram olarak tartışıldığında, burada bir yanlışın düzeltilmesi düşüncesi de vardır. Düzeltme, dengesi bozulan teraziye doğru ayarlamaktır ve bir yanlış doğultmanın en önemli ahlaki yollarından biridir (May, 2012, s. 184).

Önceki durum (*status quo ante*), ilk olarak, mülkiyetinden yoksun bırakılmış kişinin onu yeniden elde etmesidir. Eğer o şey iade edilemezse veya en azından kullanılabilir şekilde iade edilemezse, o zaman ikinci en iyi uygulama, kaybı yaşayan kişiye o şeyin para olarak karşılığının ödenmesidir. Bunun temelinde ise, yanlış yapanın yaptığı yanlıştan kazanç sağlamasına izin verilmemesi düşüncesi yatmaktadır. Çünkü haksızlık, birisi bir başkasının kaybindan kazanç sağladığında ortaya çıkmaktadır (May, 2012, s. 185-187).

İade etme ilkesi, haksız elde edilen bir menfaatten feragat edilmesi ve uygunsuz bir yolla ele geçirilen paranın veya mülkün, alındığı kişiye geri verilmesini gerektirmektedir.

Onarma ilkesi de “hasar görmüş malları tamir etme veya neden olunan hasarları düzeltme” olarak açıklanabilir. Normalde, onarmanın genel tazminatın farklı olduğu düşünülür, çünkü onarım belirli bir hususta haksızlık olmasını gerektirdiği halde, genel tazminat herhangi bir haksızlığın meydana gelmesini gerektirmez. Tazminat ihtiyacı fikri, bir tarafın diğer tarafa adaleti ihlal ederek yanlış yapmış olmasıdır (May, 2012, s. 201).

İade etme kavramını onarma kavramından ayıran özelliklerden bir tanesi iade etmede şeylerin *status quo ante*’ye döndürülmesi mümkün iken, onarmada bunu gerçekleştirmenin çok daha zor olmasıdır. Ayrıca iade etmeden farklı olarak, onarma kapsamında duygusal ve diğer maddi olmayan zararlar için tazminat talep edilebilir (May, 2012, s. 202-205).

Tazminatlar, insan hakları hukuku veya insancıl hukukun ağır ve sistematik ihlallerini mağdurlara bir tür geri verme veya ödeme yoluyla telafi etmek için devlet tarafından alınan önlemlerdir. Bunlar doğrudan savaş mağdurlarının durumunu ele almaktadır. Tazminatlar, mağdurların acılarını tanımakla birlikte maruz kalınan ihlallere yönelik tazmin etme tedbirleri de sunmaktadır (De Greiff, 2006, s. 1-2).

2.2.5. Orantılılık (*Proportionality*)

Walzer'e göre "orantılılık, araçları amaçlara uyarlama meselesidir." (Walzer, 2017, s. 176-177). *Jus post bellum*'un orantılılık ilkesi söz konusu olduğunda, önceden belirlenmiş önemli bir son, yani adil ve sürdürülebilir bir barış vardır. Bu amaca yönelik çeşitli araçlar olduğu doğrudur, ancak bunlardan sadece bir tanesi uygundur. Buradaki sorun, adil ve sürdürülebilir bir barışın sonsuz değerde olmamasıdır ve bu nedenle değerini, bu sonu elde etmek için önerilen belirli araçlar tarafından üretilecek değersizlik ile kıyaslayacaksa, ne kadar değerli olduğunu bilmemiz gerekecektir. Eğer amaç sonsuz değere sahipse, o zaman bu amaca götüren, hatta çok sayıda insanı öldüren herhangi bir araç haklı görülebilir. Ancak bu mantıkdışı bir durumdur (May, 2012, s. 221).

Herhangi bir barış koşulu, makul hakların korunması ile orantılı olmalıdır. Saldırganlığa yönelik acımasız cezalandırmalardan özellikle kaçınılmalıdır. Mağlup olan saldırgan devletin halkı, evrensel insan haklarını hiçbir zaman kaybetmez ve dolayısıyla milletler topluluğundan "silinmeme" hakkına sahiptir (Orend, 2000, s. 129).

Savaşın sonundaki ve sonrasındaki adalet de gaddarca olmamalıdır. Elbette haklar savunulabilir ancak bu, kin güderek yapılamaz. Sözgelimi saldırgan, sınırları dâhilinde hukuk ve düzeni koruma görevini veya zayıfladığı takdirde onu işgal edebilecek diğer devletlerden ülkesini ve halkını koruma görevini yerine getiremeyecek derecede silahsızlandırılmamalıdır (Orend, 2000, s. 126).

Jus post bellum ile ilgili orantılılık ilkesi, savaş sonrası adil ve sürdürülebilir bir barışa ulaşma çabalarının, etkilenen insanlara yarardan çok zarar vermemesi gerektiği fikrine dayanmaktadır. Bu anlamda, *jus post bellum* orantılılık, *jus ad bellum* ve *jus in bello* orantılılık ilkeleriyle aynı düşüncelere dayanmaktadır. Ancak, *jus post bellum* orantılılık ilkesinin, diğer iki orantılılık ilkesinin yapmadığı şekilde, bir savaşın toplam etkisine ilişkin daha büyük bir sorunla yüzleşmeye zorladığı da doğrudur (May, 2012, s. 226).

Kolombiya örneğinde cezai sorumlulukla ilgili olarak, taraflar, uluslararası ceza hukukunun gereklerini ve UCM savcısının özgürlüğe önemli kısıtlamalar getirme ihtiyacına ilişkin mesajlarını, barış müzakeresinden sonra cezai sorumluluk yerine onarıcı yaptırımlar önermenin pratik ihtiyacına karşı dengelediler. Sonunda, özgürlük kısıtlamaları eşliğinde onarıcı önlemlerin yanı sıra resmi yargılamalar ve adli yaptırımlar oluşturan bir ara formül buldular (Rojas-Orozco, 2021, s. 144).

Ne de olsa haklı savaş geleneği, güç kullanımındaki araçlar ve amaçlarla ilgili ahlaki muhakeme için bir dizi standarttır. Kesin sonuçlara varabilecek bir kontrol listesi (*check list*) veya karar ağacı (*decision tree*)⁸ değildir. İlkeler, sadece zor bir uğraş olan ahlaki muhakemenin yapılmasına yardımcı olur; ancak karar vericileri bu işin sorumluluğundan kurtaramaz (Williams & Caldwell, 2006, s. 315).

⁸ Karar ağacı, olası tüm eylemlerin yönlerini, eylemlerin yönlerine etkisi olabilecek tüm olası faktörleri ve tüm bu faktörlere dayanan her bir olası sonucu, verilere bağlı olarak değerlendiren, çizgi, kare, daire gibi geometrik semboller kullanımı yoluyla karar vericiye sorunu anlamada kolaylık sağlayan bir karar analiz yöntemidir. Sezen, 2004, s. 4-5).

2.3. Kavrama Yöneltilen Eleştiriler

Jus post bellum, özellikle kavrama yaklaşımların hem kendi içindeki hem de birbirleri arasındaki tutarsızlıklar, çelişkiler ve belirsizlikler nedeniyle eleştiriye maruz kalmaktadır. Örneğin Bellamy, “*jus post bellum*’un farklı felsefi temelleri ve kapsamı, haklı savaş düşüncesinin diğer unsurlarıyla ilişkisi ve *jus post bellum*’un sorumluluklarının her savaş türünden sonra ne ölçüde uygulanacağı ile ilgili sorunların devam ettiğini” ileri sürmektedir. Etik alanına sıkıca bağlı olan haklı savaş geleneği ve ilkeleri, ayrıca hukuki ve siyasi mülahazaların herhangi bir askeri faaliyetin veya çatışmanın meşruiyetine ilişkin muhakemelerin bir parçası olduğu uluslararası bir arenada da işlev görmektedir. Bu nedenle Bellamy, *jus post bellum*’u üçüncü bir bölüm veya bileşen olarak köklü haklı savaş geleneğine bağlamanın henüz erken olduğuna inanmaktadır (Bellamy, 2008, s. 622).

Johnson ise, *jus post bellum* teriminin taraftarı olmadığını, çünkü *jus* teriminin, bir silahlı çatışmadan sonra sorumluluklar üzerine düşünmenin belirli kurallara indirgenebileceğini ima ediyor gibi görüldüğünü öne sürmektedir. Bazı çatışmalardan sonra bazı davranış türlerini belirleyen bu tür kurallar oluşturmak mümkün olabilir, ancak bu, her durumda koşulların ahlaki ve politik değerlendirmeleri temelinde alınan kararların sonucu olmalıdır. Silahlı çatışma sonrası sorumluluk gerçektir, ancak niteliği her somut olay için yeniden değerlendirilmelidir (Johnson, 2012, s. 32).

De Brabandere’ye göre çatışma sonrası dönem için insan hakları hukuku, işgal hukuku ve ikincil olarak güven ilkesi, yeterli ve halihazırda mevcut bir yasal çerçeve oluşturmaktadır. Ne mevcut kural ve ilkelerden ayrılmaya gerek vardır, ne de mevcut normları bu açıdan kategorize etmenin herhangi bir faydası vardır (De Brabandere, 2010, s. 149). Aslında, *jus post bellum* bağlamında önerilen “yeni” kurallar, *jus post bellum* kavramına ithal edilen uluslararası veya ulusal hukukun mevcut kurallarıdır. *Jus post bellum*’un mevcut uluslararası hukuk kurallarının yeni bir çerçeve altında gruplandırılmasından daha fazlası olduğu iddialarına rağmen, “yeni” normları dâhil etme önerileri nispeten belirsiz ve inandırıcı değildir. Bu ölçüde, *jus post bellum*’un normatif yeniliği nispeten sınırlıdır ve bu alanda iddia edilen “hukuki boşluk” yapay ve abartılmış görünmektedir (De Brabandere, 2014, s. 136).

Jus post bellum’a ilişkin ilkelerin belirlenmesine ve bunların özgünlüğüne yönelik bir eleştiri ise Royal’dan gelmiştir. Irak ve Afganistan farklı dersler sunmuş olsalar da, çatışmaların karmaşık ve geçici olarak belirlenmiş sonlarının ne kadar kolay olabileceği konusunda bizi uyardıkları ve bu, muhtemelen bir süre daha karşı karşıya kalacağımız çatışmaların genel yapısı olacaktır. Bu savaşlarda bize rehberlik edecek bazı çatışma sonrası ahlaki kriterleri geliştirmeye çalışabiliriz, ancak bunların geleneksel *jus ad bellum* ve *jus in bello* kategorilerinden kopuk ayrı bir *jus post bellum* olmak şöyle dursun, genel ilkelerden başka bir şey olması çok muhtemel değildir (Royal, 2012, s. 69).

Ayrıca, De Brabandere, çatışma sonrası yükümlülükler ve sorumluluklar ile *jus ad bellum* veya *jus in bello* kuralları arasında bağlantı kurmaya yönelik herhangi bir girişimin, her iki kural kategorisinin ayırt ediciliğini bulanıklaştırma ve böylece arka kapıdan çağdaş uluslararası hukuka “haklı savaş” unsurlarını yeniden ortaya koyma riski taşıdığını belirtmiştir (De Brabandere, 2014, s. 124).

Chayes (2013, s. 292), *jus post bellum* hususunda hiçbir yasal zorunluluğun bulunmadığını ve belki de ahlaki bir zorunluluk olması gerekirken, henüz böyle bir norm oluşturulmadığını savunmaktadır. Sadece savaş ya da silahlı çatışma sonrasını düşünme hususunda hem filozoflar hem de devlet adamları tarafından ahlaki bir gereklilik empoze edilmeye çalışılmıştır. Yine de, Chayes'e göre çatışma sonrası yeniden inşaya yönelik bazı çabalar, artık askeri harekâta girişmenin gerekli bir parçası olarak kabul ediliyor gibi görünmektedir.

Yukarıdaki eleştirilere göre pek çok eleştirmenin genel duruşu, silahlı çatışmadan barışa geçişte geçerli olan hukukun varlığını inkar etmek değil, hukukun diğer alanlarından bağımsız olarak var olduğunu inkar etmek ve ayrıca bu terimi kullanmanın hiçbir amaca hizmet etmediğini ileri sürmektir (Iverson, 2017, s. 322). Başka bir deyişle, hukukun henüz yasalaştırılmış bir *jus post bellum* tam anlamıyla kurulmuş olmasa da ahlaken savaş sonrası adaleti düşünmenin gerekliliği ortadadır. Kavram ve ilkeleri üzerinde an itibarıyla mutabakat sağlanmamış olması ise, terminolojik olarak gelişmekte olmasından kaynaklanmaktadır.

Birçok yazar, *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile kıyaslandığında, *jus post bellum*'un tam teşekküllü bir hukuk düzeni olmadığı hususunda hemfikirdir. *Jus post bellum*, geçiş döneminde uygulanan uluslararası hukukun hem hukuki hem de ahlaki gereklerini idare eden, geliştirmekte olan normatif bir düzendir (Eskauriatza, 2020, s. 191).

3. Diğer Haklı Savaş Bileşenleri İle İlişkisi

Jus post bellum, silahlı çatışmalardan çıkan toplumlara sağlam bir barışa ulaşmaları için rehberlik edecek normatif bir çerçeve olarak tasarlanmıştır. *Jus post bellum*, kardeş terimleri olan *jus ad bellum* ile *jus in bello*'ya ve her üç terimin de temeli olan haklı savaş geleneğine başvurmadan anlaşılabilir. Bu nedenle haklı savaş teorisi altında, barışın haklılığı (*justness*) ile bağlantılıdır ve dolayısıyla *jus ad bellum* ve *jus in bello* bileşenlerinin her ikisine de bağlı (*interconnected*) ve bağımlıdır (*interdependent*) (Rojas-Orozco, 2021, s. 39).

3.1. *Jus Ad Bellum* ve *Jus Post Bellum*

Jus ad bellum, savaş yapma hakkı veya savaş hakkı, kuvvet kullanma gerekçesi, savaş nedenleri, savaşın önlenmesi ya da haklı savaş teorisi manasında kullanılmaktadır (Iverson, 2017, s. 165-166).

Jus ad bellum normları, savaşa girmeyi düşünen devletlerin, ciddi bir sorun veya meydan okuma karşısında dikkate alması ve yerine getirmesi gereken kurallardır. Bu normlar, söz konusu devletin siyasi liderlerinin yetki alanına girmektedir. Zorunlu ahlaki prensiplere göre, yalnızca haklı gösterilebilir bir dizi neden haricinde, devletini ve halkını savaşın aşırı koşulları içerisine sokmaları durumunda, yalnızca onlar sorumlu tutulacaklardır. Buna göre *jus ad bellum* ilkeleri şunları kapsamaktadır (Orend, 2000, s. 119):

1. Haklı neden: Buradaki temel ilke, temel hakların korunması ve savunulması ile bu haklara sahip olanların korunmasıdır.
2. İyi niyet
3. Yetkili otorite, kamu beyanı ve savaş sırasında ulusal insan hakları koruması

4. Kuvvet kullanırken aceleci olmama
5. Başarı umudu: Bu ölçütün amacı, nafile olacak şiddeti, öldürmeyi, acı çekmeyi ve yıkımı engellemektir.
6. (Makro-) Orantılılık: Yalnızca faydalar maliyetlerle makul ölçüde orantılı görünüyorsa, savaş eylemi devam edebilir.

Haklı bir savaşa başlamanın geleneksel dayanak noktası, kendini savunmanın özel bir biçimidir, yani bir devletin ülkesini başka bir devletin ele geçirmesine karşı koymasidir. Çünkü bir devletin toprak bütünlüğü, o devletin egemenliğini anlamamıza yarayan temel dayanaktır ve bir devletin egemenliğine yönelik saldırılar, o devletin savunmak için savaşa girme hakkına sahip olduğu başlıca şeylerden biridir (May, 2012, s. 171). Saldırı veya saldırganlık suçu, bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi egemenliğini ihlal eden bir askeri güç kullanımıdır (Orend, 2004, s. 139) ve Walzer'in deyişiyle (2017, s. 91) 'bir devletin diğer bir devlete karşı işleyebileceği tek suçtur.'

Jus ad bellum savaş suçları, saldırı savaşı "planlamak, hazırlamak, başlatmak ve yürütmek" ile ilgilidir. Bu tür bir suçun işlenmesine ilişkin sorumluluk, saldırganın veya rejimin siyasi liderine veya liderlerine aittir. Nürnberg mahkemelerinde bu tür suçlar "barışa karşı suçlar" olarak adlandırılmıştır (Orend, 2002, s. 53).

Walzer'in öne sürdüğü saldırganlık kuramı altı önermeyle özetlenebilir (Walzer, 2017, s. 103-105):

1. Bağımsız devletlerden oluşan uluslararası bir toplum mevcuttur.
2. Bu uluslararası toplumun hukuku, üyelerinin haklarını, her şeyin ötesinde de toprak bütünlüğü ve siyasi egemenlik haklarını belirlemektedir.
3. Bir devletin, başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi egemenliğine karşı güç kullanması ya da güç kullanmakla tehdit etmesi saldırganlık sayılmakta ve suç eylemi kapsamına girmektedir.
4. Saldırganlık, iki tür şiddeti haklı çıkartır: Mağdur devletin nefsi müdafaa savaşı ve mağdurla uluslararası toplumun diğer üyelerinin hukuku yürürlüğe koyma savaşı.
5. Savaş sadece saldırganlık haklı kılmaktadır.
6. Saldırgan devlet, askeri olarak püskürtüldükten sonra ayrıca cezalandırılabilir de.

"Saldırganlık kuramı, haklı savaş doktrininin yeniden ifade edilmesidir: savaşmanın ne zaman suç sayılacağını, ne zaman savaşa izin verileceğini hatta ahlaken gerekli sayılacağını açıklar." (Walzer, 2017, s. 101)

Yeniden inşa etme ilkesi gibi *jus post bellum* ilkeleri, savaşa girme kararı verirken dahi akılda tutulmalıdır. Çünkü bu muhakemeyi yapmak gerçekten söz konusu savaşın göze alınmaya değer olup olmadığını ortaya çıkaracaktır. Böylelikle savaşın sonrasını düşünmek bazı başlangıçları önleyecektir.

Savaş sona erdiğinde ne olacağı savaşın ahlaki değerlendirmesi için kritik öneme sahiptir, *jus post bellum* kavramı hem savaş sonrası politikalarımızı hem de savaşla ilgili verdiğimiz nihai kararları bilgilendirmek açısından önemlidir (Williams & Caldwell, 2006, s. 319).

Jus post bellum ve *jus ad bellum* arasındaki ilişki söz konusu olduğunda, bazıları *jus post bellum*'un *jus ad bellum*'un bir parçasını oluşturduğunu iddia etmektedir. Buna göre, *jus ad bellum* ile *jus post bellum* arasında zorunlu bir ilişki vardır ve *jus ad bellum* kapsamında haklı bir neden olması için savaşın adil bir şekilde sona ermesi gerekir, yani savaşın adil sayılabilmesi için bu savaşı adil bir barış izlemelidir. En azından niyet, savaş için haklı bir nedene dayanan savaşı iyi bir şekilde bitirmek olmalıdır; savaşın haklı nedeni, iyi bir şey için çaba sarf edildiğini, savaşın belirli bir haklı etkisinin veya sonucunun amaçlandığını ima etmektedir (Koeman, 2007, s. 198-220). Dahası, iyi niyet ilkesi haksız sonuçların peşinden koşmayı yasaklamaktadır. Yani iyi niyetle savaşa gitmek, adil bir barış için savaşmaktır (Williams & Caldwell, 2006, s. 311-312).

Elbette haklı savaş geleneğine göre “iyi niyet” gereklidir. Ancak iyi niyet, zaferin garantisi değildir. Savaşa girme konusunda iyi (doğru) niyet, özünde barışın sona ermesini niyet etmek demektir. İyi niyet, doğru motivasyonu ve doğru eylemi gerektirir (Demy, 2015, s. 355).

Sonuç olarak *jus ad bellum* ve *jus post bellum* arasında çok güçlü bir ilişki var olduğunu söyleyebiliriz. En başta *jus ad bellum* ilkeleri tespit edilirken savaşa başlamak için muhakkak savaşın sonunun da düşünülmesi gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Tarihsel olarak, *jus post bellum*, *jus ad bellum* içerisinde değerlendirildiği için günümüze dek ayrı bir kategori olarak ele alınması göz ardı edilebilmiştir.

Güç kullanılmadan önce, neden kullanılması gerektiğine dair tam bir açıklama yapılmalıdır. Bu, yasal gerekçelendirmenin ötesinde, güç kullanımının arkasındaki hedeflerin kapsamlı bir şekilde ifade edilmesine ve bu hedeflere ulaşmak için bir plana kadar gitmektedir (Iverson, 2018, s. 106).

3.2. *Jus In Bello* ve *Jus Post Bellum*

Uluslararası hukukta ve akademik yazında “silahlı çatışma hukuku”, “uluslararası insancıl hukuk” ve hatta bazen savaşta uygulanan hukuk anlamında “savaş kanunları” *jus in bello* yerine kullanılmaktadır. Bu terimlerden uluslararası insancıl hukuk, çağımıza uygun olarak insancılık veya hayat kurtarma ve acıların azaltılması gibi belirli bir normatif değere vurgu yapması bakımından diğerlerine üstündür (Iverson, 2017, s. 146-147). Ancak mevcut çalışmada kavram kargaşası yaratmamak için *jus in bello* terimi tercih edilmiştir.

Jus in bello kuralları, bir kere savaş başladıktan sonra, insan davranışına rehberlik etmesi öngörülen normlardır. Bu nedenle, devletin bu normlara uyma sorumluluğunun öncelikle savaş politikasını formüle eden ve uygulayan komutanlarının, subaylarının ve askerlerinin omuzlarına düştüğü sonucu çıkmaktadır. Bu sayılanlar aşağıdakilerin ihlal edilmesinden sorumlu tutulacaklardır (Orend, 2004, s. 121):

1. Ayrım gözetme ve muharip olmayan dokunulmazlığı

2. (Mikro-) Orantılılık: Bir devlet ve onun silahlı kuvvetleri, ancak önerilen taktiğin faydaları maliyetlerle makul ölçüde orantılı görünüyorsa bunu kullanabilir.
3. Özünde korkunç olmayan yöntemlerin kullanılması: Kitleselel tecavüz kampanyaları veya nükleer, biyolojik ve kimyasal kitle imha silahları gibi olağanüstü derecede korkunç yöntemler asla kullanılmamalıdır.

Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'ne göre ise modern *jus in bello*'nun temel prensipleri şu şekilde özetlenebilir: sivil ve savaşan arasında ayırım gözetme, *hors de combat* (savaş dışı) kabul edilenlere saldırma yasağı, gereksiz acı çektirme yasağı, askeri gereklilik⁹ ve orantılılık (gereğinden fazla güç kullanmamak) (Sassòli, Antoine, Bouvier & Quintin, 2006, s. 1).

Jus in bello'nun temel noktası, silahlı kuvvet kullanımına başvurma gerekçesinin esasına (veya eksikliğine) bakılmaksızın, *jus in bello* olarak bilinen savaş yasalarının ve ilkelerinin her türlü silahlı çatışmada geçerli olduğu argümanıdır (Iverson, 2017, s. 155). Burada dikkate alınması gereken bir diğer şey, *jus ad bellum* savaş suçlarının aksine, *jus in bello* savaş suçlarının, anlaşmazlığın tüm taraflarınca işlenebilir olması ve genellikle de işlenmesidir (Orend, 2002, s. 554).

Jus post bellum ile *jus in bello* arasındaki ilişki, *jus post bellum* ile *jus ad bellum* arasındaki ilişkiden daha yakın, daha doğal ve organik, ki bu daha çok ilkeseldir. *Jus in bello*'nun özü, yani insani kaygılar ve bazı temel insan haklarının korunması *jus post bellum*'un özüne benzemektedir. Ancak *jus in bello*, doğrudan savaş mağdurlarının korunmasına ilişkindir; *jus post bellum* ise, toplumun tümünü hedeflediğinden potansiyel olarak çok daha kapsamlıdır. Ayrıca benzerlikler konusunda *jus in bello*, savaş suçlarının ve geçiş dönemi adaletinin önemli bileşenlerini içermektedir. Muhtemelen bu, *jus post bellum*'un da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır, ancak *jus post bellum*, savaş suçlarının kovuşturulmasından ve ağır insan hakları ihlallerinden daha fazlasını kapsamaktadır (Osterdahl, 2012, s. 290).

Bir örnek olarak Libya'da "geçiş dönemi adaleti uygulamaları sırasında hazırlanacak raporlar UCM önünde görülen davalar için de insanlığa karşı suçlar kapsamında faydalı veriler sağlayacaktır. Ancak UCM nezdinde görülen davanın sanıklarından olan Muammer Kaddafi ölmüş, oğlu Seyf'ül İslam Kaddafi ise UCM'ye teslim edilmemiştir ve hatta kendisi 10 Aralık 2018'de yapılması planlanan Başkanlık seçiminde aday olduğunu açıklamıştır. Bu durumda UCM yargılamasının Libya halkı üzerinde büyük bir etki yarattığını söylemek güçtür" (Karaoğlu, 2019, s. 213).

Tasarım gereği, *jus ad bellum* ve *jus in bello* soruları sağlam bir duvarla ayrılmıştır. Silahlı çatışma yasaları (*jus in bello*), tamamen yasal ve meşru bir kendini savunma savaşında bile ihlal edilemez. Benzer şekilde, silahlı çatışma hukukuna saygı gösterilmesi, BM Şartı m.

⁹ Amerikalı hukukçu Francis Lieber tarafından Amerikan İç Savaşı'nda uygulanması amacıyla hazırlanan Lieber Yasası'nın 14. Maddesine göre "askeri gereklilik, savaşın amaçlarını güvence altına almak için vazgeçilmez olan ve modern savaş hukuku ve teamüllerine göre meşru olan önlemlerin gerekliliği" anlamına gelmektedir.

2/4'te ifade edilen yasağı ihlal eden silahlı güç kullanımının haksızlığını azaltmaz (Iverson, 2018, s. 73).

Sonuç olarak, Orend'in (2006, s. 105) de belirttiği gibi, üç haklı savaş kategorisinin ahlaki olarak birbirine bağlanması gerekmektedir. Çünkü haklı savaş kuramında bu güne kadar yapılagelen *jus ad bellum* ve *jus in bello* arasındaki sözde "ayrılık", esas olarak dikkati farklı konulara çekmek içindir. Bu durum sanki birbirleriyle hiçbir ilgileri yokmuş gibi, ikisi arasında tam bir bölünmeyi ifade etmez. Kavramsal olarak, sanki tüm kurallar ve kriterler savaş sırasında kontrol edilecek ayrı "kutular"mış gibi, haklı savaş teorisine "kontrol listesi" yaklaşımını benimsemekten daha kötü bir şey yoktur. Kurallar ve kriterlerin tümü, saldırganlığı reddetme, savaşı kısıtlama ve meşru toplulukların devlet haklarını ve onların üyelerinin insan haklarını koruma gibi ortak değerleri varsayar (Orend, 2006, s. 105).

Jus post bellum ile kuvvet kullanımına ilişkin diğer iki bileşen arasındaki ilişki büyük ölçüde prensip olarak uyumludur. Eğer bu üç kategorinin her birinin yasal gerekliliklerini yerine getirmek için eşit çaba gösterilirse, aralarındaki ilişki birbirini tehdit edici değil, tam tersine, karşılıklı olarak güçlendirici olacaktır (Osterdahl, 2012, s. 291).

4. Kodifikasyon İhtiyacı

Hukuk ve ahlak, birbirinden soyutlanamaz. Bu ikisi arasındaki karşılıklı ilişkiler, *jus post bellum*'un hukuki ilkelerini ve kurallarını oluşturmanın temeli olabilir. Yeni bir yasanın oluşturulmasına yönelik bazı argümanların veya bakış açılarının etik olarak doğru olabileceği durumlarda, bunların yasal açıdan doğru olmaları gerekmeyebilir. Çünkü hukuki yükümlülük yaratmak için yasa yapmak gerekir (Lech, 2020, s. 24-25).

Jus post bellum, *jus ad bellum* ve *jus in bello* gibi, henüz uluslararası hukukun tanımlanmış bir dalı değildir. Bu nedenle söz konusu yaklaşımın savunucuları, *jus post bellum*'un uluslararası hukukta böyle bir statü kazanması gerektiğini iddia etmektedir. Çoğu, bu rejimin mevcut uluslararası hukuk normlarına dayandığını kabul ederken, hepsi yeni normların yaratılması gerektiğini öne sürmektedir (Rojas-Orozco, 2021, s. 24-31).

Stahn'a göre "mevcut haliyle *jus post bellum*, tam olarak gelişmiş bir ahlaki veya hukuki kavramdan ziyade bir metaforudur. Bu kavram, ahlaki ve hukuki teoriyi, *jus ad bellum* ve *jus in bello* tarafından açık bırakılan sistemsel boşluklara kadar genişletmektedir. Terimin kendisi, *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile olan için bağlantıyı vurgulamaktadır." (Stahn, 2008, s. 233).

Österdahl ve van Zandel (2009, s. 207), "çatışma sonrası davranışların düzenlenmesindeki yasal boşluğun yarattığı sorunların üstesinden gelmek için etkin bir şekilde incelenmiş ve kodifiye edilmiş yeni uluslararası yasaların gerekli olduğunu" teyit etmekte ve bunun "tüm *jus post bellum* kurallarının yeni bir Cenevre Sözleşmesine dâhil edilerek" yapılması gerektiğini öne sürmektedirler.

Gallen (2014, s. 69), *jus post bellum* üzerinde bir kodifikasyon geliştirmenin uygun bir son olduğunu düşünse de, başarmanın zor olacağını kabul etmektedir. Bununla birlikte, "geleneksel bir *jus post bellum*'un yokluğunun, mevcut uluslararası hukuk ve politikanın

alternatif bir *jus post bellum* çerçevesi içinde yorumlanmasını engellemediğine” de dikkat çekmektedir.

May (2014, s. 23), *jus post bellum* ilkeleri henüz yasal belgelerde yer almasa bile, bunların çatışma sonrası ortamlarda nasıl bir yol izleneceğini belirleyen insanların vicdanında yazılı ahlaki yükümlülüklerin somutlaşmış hali olduğunu belirtmektedir. Onun için *jus post bellum*, “kesin olarak *lex lata* olmayan, aynı zamanda sadece *lex ferenda*’dan daha fazlası olan bir uluslararası hukuk rejimidir.”

Devletler ve uluslararası örgütler, kazananın kibrinin kurbanı olmadan, savaşların sona ermesine ve barışın sağlanmasına rehberlik eden ilkelerin normatif ve pratik bir şekilde ifade edilmesi için çalışarak uluslararası hukukun *jus post bellum* mimarisindeki bu boşluğu doldurabilirler(Rozpedowski, 2015, s. 494).

Tekrar eden veya süregelen çatışmalar, adil olmayan barışların beklenen sonuçlarıdır. Kanımızca savaş sonrası sorunlara çözüm olabilecek değerleri bünyesinde barındıran yeni bir Cenevre Sözleşmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle şimdi değilse bile yakın gelecekte *jus post bellum*’a dair yeni bir Cenevre Sözleşmesi’nin ele alınacağını söyleyebiliriz. “Böyle bir şeyin asla olmayacağını ileri sürenlere ise, sonunda gerçekleşen diğer anlaşmalar için de böyle söylendiğini” hatırlatabiliriz (Orend, 2007, s. 591).

Sonuç

Barışı sağlamak çoğu zaman savaşa gitmekten çok daha zordur. Uluslararası hukukta nihai amaç, barış ve adalet hedeflerini aynı anda gerçekleştirmenin ve dahası, bir çatışmanın taraflarını bu sonucu kabul etmeye ikna etmenin yollarını bulmaktır (Osterdahl, 2012, s. 279).

Bu yollardan biri olarak teklif edilen haklı savaş teorisi, savaş zamanında sistematik ve ilkeli ahlaki muhakemeleri mümkün kılmak için tasarlanmış tutarlı bir kavramlar ve değerler dizisidir (Orend, 2008, s. 31). Haklı savaş teorisi, rakipleri olan realizm ile pasifizmden daha ayrıntılı ve kapsamlı olmakla birlikte ne çok karamsar ne de çok iyimserdir. Amacı, saldırganlığa meyilli bir devleti haklı çıkarmak değil, sadece yürürlükte olan nesnel ilkeler olarak hizmet etmektir.

Haklı savaş teorisi, geleneksel olarak iki bölümden oluşmaktadır: *jus ad bellum* (savaşın adaleti) ve *jus in bello* (savaşta adalet). Bunlara bir de yakın zamanda üçüncü bir bileşen olarak *jus post bellum* eklenmiştir.

Jus post bellum, savaşların sona ermesini düzenlemeyi ve savaştan istikrarlı bir barışa geçişi kolaylaştırmayı, “haklı savaşın adil hedefinin, bir kez kazanıldığında, savaştan önce var olandan daha güvenli ve daha adil bir durum” olmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Shapcott, 2010, s. 176).

Adil savaş teorisi literatürü *jus ad bellum* ve *jus in bello* ilkeleri ile doluyken,¹⁰ bir *jus post bellum* çerçevesinde çatışmanın adil bir çözümünü garanti etme kavramı maalesef eksik kalmıştır (Rozpedowski, 2015, s. 493).

Günümüzde *jus post bellum*'a yapılan atıflar ile kavram için tutarlı, iyi düşünülmüş teorik bir temel sağlamak arasında artan bir boşluk vardır. Birçok belirsizlik etrafını kuşatmışken *jus post bellum*'u çekici kılan şey, savaşın temel nedenlerinin üstesinden gelmeye çalışarak sürdürülebilir barışı sağlamaya katkıda bulunmasıdır.

Günümüz haklı savaş düşüncesinde haklı olarak savaşa girişmek ve hukuka uygun bir şekilde savaşmak artık yeterli değildir, savaştan etik bir "çıkış stratejisi"nin de olması gerekmektedir (Orend, 2002, s. 56).

Birinci Körfez Savaşı'nda belirtilen açık ve sınırlı hedefler ile sonuçlar arasındaki yakın eşleşme, açık savaş amaçlarının silahlı çatışmayı sınırlamada ve en azından adil ve sürdürülebilir bir barış olasılığını yaratmada yardımcı olduğu tezini desteklemektedir. Nitekim Kuveyt halkı için sonuç, yeni bir demokrasi ve insan hakları çağına girmek değil ama sürdürülebilir bir barışın geri dönüşü olmuştur. Çatışma sonrası adalet mekanizmaları, özellikle de BM Tazminat Komisyonu, büyük ölçüde başarılı olmuştur (Iverson, 2018, s. 92). 2003'teki İkinci Körfez Savaşı'nda ise işgalin hedeflerinden konvansiyonel olmayan silah programlarına son verilmesi, teröristlerle ilişkilere son verilmesi gibi bazıları gerçeğe dayanmadıkları için yerine getirilemez iken, bölgesel istikrar ve insan hakları gibi bazıları ise şimdiye kadar sefil kalmıştır. Feci bir iç savaştan ve bunun sonucunda ortaya çıkan etnik temizlikten Ebu Gureyb skandalına, IŞİD ile devam eden silahlı çatışmalara ve merkezi hükümet ile Kürt azınlık arasındaki potansiyel silahlı çatışmaya kadar birçok konuda işgal statükoya kıyasla adil ve sürdürülebilir bir barış yaratamamıştır (Iverson, 2018, s. 97).

Adil bir savaş, bir yanlış düzeltmeye çalışan ve düzeltilmiş yanlışın geride bırakılan yanlışlara tercih edilebilir olup olmadığını merak etmemize neden olmayacak bir savaştır (Williams & Caldwell, 2006, p. 310). Ayrıca bu savaşı iyi sonlandırmak çok önemlidir. Aksi takdirde savaş gerçekten kazanılabilir ama barış fırsatı yakalanmadığı müddetçe zaferin bir anlamı olmaz.

Nitekim *jus post bellum*'un ilk ampirik kapsamlı analizini yapan Rojas-Orozco (2019)'nun tezi barış süreçlerindeki uygulayıcılara ve taraflara, müzakerelerini uluslararası hukuk çerçevesinde yürütmenin sağlam barış anlaşmalarının sonuç vermesinin nasıl kolaylaştırabileceğini göstermektedir. Kolombiya vakası, uluslararası olmayan silahlı çatışma sonrası adaletin toplumda nasıl sağlanacağına ilişkin başarılı bir örnek teşkil etmektedir.

Kolombiya'daki barış müzakerelerinden en az üç örnek, *jus post bellum*'un oluşum sürecini gösterebilir. Birincisi, devlet içi barış anlaşmalarının normatif statüsüne ilişkin özel bir yasal düzenleme bulunmadığından, barış anlaşmalarının uluslararası hukuki niteliğini beyan etmek için tarafların barış anlaşmasına hukuki kesinlik sağlamak amacıyla uluslararası insancıl hukukun özel anlaşmalar mekanizmasına ve BM nezdindeki tek taraflı

¹⁰ Örneğin "lex lata" yani var olan hukuk bağlamında *jus in bello* kapsamında değerlendirilen işgal hukuku.

deklarasyonlara tanındıkları işlevdir. İkinci bir örnek, ilgili yasal yükümlülükleri yorumlamak ve uygulamak için yasal söylemleri ve yasal uygulamaları olarak geçiş dönemi adaleti modelinin oluşturulma şeklidir. UCM Savcılığı, BM temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan açıklamalar ve Kolombiya Anayasa Mahkemesi'nin önceki kararları, hem uluslararası insancıl hukukun silahlı saldırı sonrasındaki aflara ilişkin hükümlerin hem de uluslararası ceza hukukunun ciddi uluslararası suçlarla ilgili af yasağının yorumlanması ve uygulamasının kapsamı, sınırları ve olanakları hakkında bir çerçeve oluşturmuştur. Üçüncü örnek, insan hakları örgütlerinin stratejik savunuculuğunun bir sonucu olarak 1325 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının kadınların ve farklı etnik grupların dâhil edilmesine ilişkin yetkisini genişleten barış sürecinin kapsayıcı yaklaşımıdır (Rojas-Orozco, 2021, s. 130-131).

Adil bir barış, savaşa katılanların insan hakları, her iki tarafta da savaş öncesine göre daha güvenli olduğunda var olur (Williams & Caldwell, 2006, s. 309). Kamm'ın (2012, s. 3) ifadesiyle "adil bir barış içinde olmak, savaş yoluyla haklı olarak değiştirilemeyecek bir durumda olmaktır."

Kosova'da savaştan barışa geçiş, BM ve uluslararası toplum tarafından savaş sonrası adaleti tesis etmek için alınan mevcut yöntemleri değerlendirmek için ideal bir örnektir. NATO'nun "yasadışı ama meşru" kabul edilen Kosova müdahalesi ile büyük bir insani felaket önlenmiştir. Ancak Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak statüsüne ilişkin herhangi bir hedef olup olmadığı konusunda netlik sağlanamamış olması, yalnızca Kosova içerisinde değil, Kosova ve Sırbistan arasında da kalıcı pozitif bir barış sağlamamıştır. Ek olarak, bu muhtemelen Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde vetoyu kullanmasının yanı sıra Rusya'nın müttefiklerinin, NATO'nun konuşulmayan, gizli niyetleri olarak algıladığı şeylerden tehdit altında olduğunu hissetmesi için de bir temel sağlamıştır (Iverson, 2018, s. 94). Kosova örneğinde BM'nin, tepki vermedeki gecikmişliği ve yetersizliğini kabul ederek, tüm kilit alanlarda *jus post bellum* doktrinini destekleyecek ve teşvik edecek kurumsal çerçeveyi uygulamaya çalıştığı gözlemlenebilir: düzenin yeniden sağlanması, ekonomik yeniden yapılanma yoluyla insan haklarının savunulması, egemenliğin yeniden tesisi ve insan hakları ihlallerinin savaş mahkemeleri ve UCM aracılığıyla cezalandırılması. (Rozpedowski, 2015, s. 514). 1999 yılında müdahaleyi müteakip kurulan BM Kosova Misyonu (UNMIK), 9 yılı tek başına olmak üzere, hâlâ Kosova'daki yönetimde söz sahibi olup sistemi yeniden kurgulamak için uğraşmaktadır. Kosova en başarılı örnek olsa da günümüzde dahi BM Misyonu'nun tamamen yönetimi yerel güçlere devretmesi mümkün olamamıştır (Karaoğlu, 2019, s. 210).

Libya'da ise müdahale kararının kendisi uluslararası hukuka uygun olsa da kararın uygulanması rejim değişikliğini beraberinde getirmiştir. Bu durum kararın geçerliliğini etkilememekle birlikte artık yapılması gereken *jus post bellum*'un işletilmesi ve detaylı düzenlemeler öneren yeniden inşa sorumluluğunun yerine getirilmesidir. Ancak BM Libya Destek Misyonu (UNSMIL) öncülüğünde yürütülen bu sürecin ise pek başarılı bir şekilde devam ettiği söylenemez (Karaoğlu, 2019, s. 220).

Jus post bellum kavramı, *jus ad bellum* veya *jus in bello*'nun yerini almayı değil, onları tamamlamayı hedeflemektedir. Uluslararası insancıl hukuk, insan hakları hukuku veya uluslararası ceza hukuku gibi farklı yapıların da yerine geçmeyi gözetmemektedir. Aslında

sürdürülebilir bir barışa geçiş için uygulanabilir hukukun tamamını birbirine entegre etmek için geçmişten bu yana bütün uluslararası kamu hukukuna meydana okumaktadır (Iverson, 2017, s. 212).

Nasıl ki *jus ad bellum*, kuvvet kullanımını kısıtlamayı ve *jus in bello* savaşın sebep olduğu acıları sınırlamayı gözetmektedir; *jus post bellum* da galibin kazandığı zaferi sınırlamayı gözeterek adil ve istikrarlı bir barışa ulaşmayı hedeflemektedir. Haklı savaş kuramı, *jus ad bellum* ve *jus in bello* ile başlattığı çabayı *jus post bellum* ile tamamlamalıdır.

Uluslararası hukukta *jus post bellum* için kodifikasyon yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü silahlar sustuğunda konuşmaya hazır hukuk kuralları mevcut olmalı ki, silahlar tekrar konuşmaya başlamasın. Hatta mümkünse bu hukuk kurallarının sesi o kadar gür çıksın ki, silahların sesini bastırsın.

“Haklı Savaş Geleneğinde Savaş Sonrası Adalet (Jus Post Bellum)“ Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmıştır	
Bilgilendirme	Erdinç ÖZDEMİR’in “Uluslararası Hukukta Haklı Savaş Geleneği ve Eksik Parçası: Savaş Sonrası Adalet (Jus Post Bellum) Konsepti” adlı doktora tezinden üretilmiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı şahsım Erdinç ÖZDEMİR olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Bu makalenin ortaya çıkmasında emeği geçen danışmanım Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR’e çok teşekkür ederim.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışmada etik kurul onayı gerekmemektedir.
Ölçek İzni	Çalışmada ölçek izni gerektiren bir araştırma yöntemi kullanılmamıştır.

Kaynakça

Aquinas, Question 40, Of War (Four Articles), Secunda Secundae in the Summa Theologica. <https://www.newadvent.org/summa/3040.htm#article1> Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.

- Augustine, Letter 189. <http://www.newadvent.org/fathers/1102189.htm> Erişim Tarihi: 23 Mart 2022.
- Bass, G. J. (2002). Victor's Justice, Selfish Justice. *Social Research*, 69(4), 1035–1044.
- Bass, G. J. (2004). Jus Post Bellum. *Philosophy & Public Affairs*, 32(4), 384-412.
- Bell, C. (2008). *On the Law of Peace - Peace Agreements and the Lex Pacificatoria*. Oxford: Oxford University Press.
- Bellamy, A. J. (2008). The Responsibilities of Victory: "Jus post bellum" and the Just War. *Review of International Studies*, 34(4), 601–625.
- Bilmen, Y. C. (2018). *A Feminist Critique of Just War Tradition* (PhD Thesis), İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences Political Science PhD Program, İstanbul.
- Boon, K. (2009). Obligations of the New Occupier: The Contours of a Jus post bellum, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 31, 57-84.
- Charlesworth, H. (2007). Law After War, *Melbourne Journal of International Law*, 8, 233-247.
- Chayes, A. (2013). Chapter VII½: Is Jus post bellum Possible?, *European Journal of International Law*, 24(1), 291–305.
- Clausewitz, C. (2018). *Savaş Üzerine*, İstanbul:Alfa.
- Clifford III, G. M. (2012). Jus post bellum: Foundational Principles And A Proposed Model, *Journal of Military Ethics*, 11(1), 42-57.
- Crocker, D. A. (2012). Ending The Us Civil War Well Reconciliation and Transitional Justice. In E. Patterson (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 145-174). Washinton, DC: Georgetown University Press.
- Cryer, R. (2012). Law and the Jus post bellum. In L. May & A. Forcehimes (Ed.). *Morality, Jus post bellum, and International Law* (pp. 223-249). Cambridge: Cambridge University Press.
- De Brabandere, E. (2010). The Responsibility for Post-Conflict Reforms: A Critical Assessment of Jus post bellum as a Legal Concept. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 43(1), 126–132.
- De Brabandere, E. (2014). The Concept of Jus post bellum in International Law: A Normative Critique. In C. Stahn, J. Easterday & J. Iverson (Eds.). *Jus post bellum: Mapping the Normative Foundations* (pp. 123-141). Oxford: Oxford University Press.
- De Greiff, S. (2008). *The Handbook on Reparations*, Oxford: Oxford University Press.
- Demy, T. J. (2015). How Should This Conflict End? Implications of the End of An Armed Conflict for the Decision to Use Military Force and Conduct in the Use of Such Force. In J. T. Johnson & E. Patterson (Eds.). *Military Ethics* (pp. 349-357). Burlington, USA: Ashgate Publishing Company.

- Easterday, J. (2012). Jus post bellum in the Age of Terrorism: Remarks by Jennifer Easterday. *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, 106, 335-337.
- Eskauriatza, J. S. (2020). The Jus post bellum As 'Integrity' – Transitional Criminal Justice, The ICC, And The Colombian Amnesty Law. *Leiden Journal of International Law*, 33(1), 189–205.
- Evans, G. (2006). From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect. *Wisconsin International Law Journal*, 24(3), 703-722.
- Evans, M. (2008). Balancing Peace, Justice and Sovereignty in Jus post bellum: The Case of 'Just Occupation'. *Millennium*, 36(3), 533–554.
- Fellmeth, A. X. & Horwitz, M. (2009), "Modus vivendi", *Guide to Latin in International Law*, Oxford University Press.
- Gallen, J. (2014). Jus post bellum: An Interpretive Framework. In C. Stahn, J. Easterday & J. Iverson (Eds.). *Jus post bellum: Mapping the Normative Foundations* (pp. 58-79). Oxford: Oxford University Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Garraway, C. (2008). *The Relevance of Jus post bellum: A Practitioner's Perspective*. In C. Stahn & J. K. Kleffner (Eds.). *Jus post bellum - Towards a Law of Transition From Conflict to Peace* (pp. 153-162). The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Gentili, A. (1933). *De Iure Belli Libri Tres*. Oxford: The Clarendon Press.
- Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hall, R. A. S. (2019). *The Justice of War: Its Foundations in Ethics and Natural Law*. Lanham : Lexington Books.
- Hilpold, P. (2015). Jus post bellum and the Responsibility to Rebuild - Identifying the Contours of an Ever More Important Aspect of R2P. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 6 (2015), 284-305.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001), *The Responsibility to Protect*. <https://www.globalr2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/>
- Iverson, J. M. (2017). *The Function of Jus post bellum in International Law* (PhD Thesis), Leiden University, Netherlands.
- Iverson, J. M. (2018). War Aims Matter: Keeping Jus Contra Bellum Restrictive While Requiring the Articulation of the Goals of the Use of Force. *Minnesota Journal of International Law*, 27(1), 67-106.

- Johnson, J. T. (1995). Just War Tradition and Low-Intensity Conflict. International Law Studies Series. *US Naval War College*, 67, 147-170.
- Johnson, J. T. (2001). *Morality and Contemporary Warfare*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Johnson, J. T. (2012). Moral Responsibility After Conflict - The Idea of Jus post bellum for the Twenty-First Century. In E. Patterson (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 17-33). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Kamm, F. (2012). *The Moral Target: Aiming at Right Conduct in War and Other Conflicts*. Oxford: Oxford University Press.
- Kant, I. (1887). *The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right*. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Karaoğlu, A. O. (2019) Libya'ya Askeri Müdahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1), 199-223.
- Klein, A.W. (2020). Attaining Post-Conflict Peace Using the Jus Post Bellum Concept. *Religions*, 11(4),173, 1-21.
- Koeman, A. (2007). Realistic and Effective Constraint on the Resort to Force? Pre-commitment to Jus in bello and Jus post bellum as Part of the Criterion of Right Intention, *Journal of Military Ethics*, 6, 198-220.
- Kolasi, K. (2017). Savaşın Değişen Niteliği ve Jus ad bellum ve Jus in bello'ya Etkisi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 1-29.
- Lech, M. (2020). Modern Jus Post Bellum: Finding New Branch of International Justice And Law. *Polish Review of International and European Law*, 9(2), 9-38.
- Lucas, G. (2018). Annotated Bibliography War and Justice and Justice in War. Oxford Bibliographies Online. https://www.academia.edu/40086639/Annotated_Bibliography_War_and_Justice_and_Justice_in_War
- May, L. & Edenberg, E. (Eds.). (2013). *Jus post bellum and Transitional Justice*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- May, L. (2012). *After War Ends: A Philosophical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- May, L. (2014). *Jus post bellum, Grotius, and Meionexia*. In C. Stahn, J. Easterday & J. Iverson (Eds.). *Jus post bellum: Mapping the Normative Foundations* (pp. 15-25). Oxford: Oxford University Press.
- Orend, B. (2000). Jus post bellum. *Journal of Social Philosophy*, 31(1), 117-137.
- Orend, B. (2002). Justice After War. *Ethics and International Affairs*. 16(1). 43-56.

- Orend, B. (2004). Just Wars and Cosmopolitan Hope. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 104, 128-149. <http://www.jstor.org/stable/41802261>
- Orend, B. (2005). "War", In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/war/>
- Orend, B. (2006). *Morality of War*. Petersborough, ON: Broadview Press.
- Orend, B. (2007). *Jus Post Bellum: The Perspective of a Just-War Theorist*. *Leiden Journal of International Law*, 20(3), 571-592.
- Orend, B. (2008). "Jus Post Bellum: A Just War Theory Perspective." *Jus Post Bellum: Towards a Law of Transition from Conflict to Peace*. In C. Stahn & J. K. Kleffner (Eds.). *Jus post bellum - Towards a Law of Transition From Conflict to Peace* (pp. 31-52). The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Orend, B. (2012). Justice After War - Toward a New Geneva Convention. In E. Patterson (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 175-196). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Osterdahl, I. & van Zadel, E. (2009). 'What Will *Jus post bellum* Mean? Of New Wine And Old Bottles', 14(2), *Journal of Conflict and Security Law*. 175-207.
- Osterdahl, I. (2012). Just War, Just Peace And The *Jus post bellum*. *Nordic Journal of International Law*, 81(3), 271-294.
- Patterson, E. (2012a). *Ending Wars Well: Order, Justice, And Conciliation in Contemporary Postconflict*. New Haven: Yale University Press.
- Patterson, E. (2012b). *Ethics Beyond War's End*. Washinton, DC: Georgetown University Press.
- Pensky, M. (2013). Jus post bellum and Amnesties. In L. May & E. Edenberg, (Ed.). *Jus post bellum and Transitional Justice*. (pp. 152-177). New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Rojas-Orozco, C. (2021). *International Law and Transition to Peace in Colombia: Assessing Jus post bellum in Practice*. Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff.
- Rojas Orozco, C. (2019). *International Law and Transition from Armed Conflict to Peace: Insights from the Colombian Case for the Theory of Jus Post Bellum* (PhD Thesis), Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva.
- Royal, R. (2012). In My Beginning is My End. In E. Patterson (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 65-76). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Rozpedowski, J. K. (2015). Just Peace At War's End: The Jus Post Bellum Principles As National and Human Security Imperatives Lessons of Iraq and Kosovo. *Global Jurist*, 15(3), 491-517.

- Ryngaert, C., & Gould, L. (2011). International Criminal Justice and Jus Bellum: The Challenge of ICC Complementarity: Case-Study of The Situation in Uganda. *Revue Belge de Droit International Belgian Review of International Law*, 44(1-2), 91-124.
- Sassòli, M., Antoine A., Bouvier & Quintin A. (2006). *How Does Law Protect in War?* Geneva: ICRC.
- Saul, M. (2014). *Creating Popular Governments in Post-Conflict Situations: The Role of International Law*. In C. Stahn, J. Easterday & J. Iverson (Eds.). *Jus post bellum: Mapping the Normative Foundations* (pp. 447-466). Oxford: Oxford University Press.
- Schuck, M. J. (1994, October 26). When the Shooting Stops: Missing Elements in Just War Theory, *Christian Century*, 982-984.
- Sezen, H. K. (2004). *Yöneylem Araştırması*. Bursa: Ekin.
- Shapcott, R. (2010). *International Ethics: A Critical Introduction*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Stahn, C. (2008). *Just Post Bellum: Mapping the Discipline(s)*. In C. Stahn & J. K. Kleffner (Eds.). *Jus post bellum - Towards a Law of Transition From Conflict to Peace* (pp. 93-112). The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Suárez, F. (1944). *Selections From Three Works of Francisco Suárez*. (Trans. Williams, G. L. & Davis, H.) *De legibus, ac Deo legislatore*, 1612. *Defensio fidei catholicae, et apostolicae adversus anglicanae sectae errores*, 1613. *De triplici virtute theologica, fide, spe, et charitate*, 1621. Oxford: The Clarendon Press.
- Taslaman, F. K. (2011). *Geçmişten Günümüze Haklı Savaş Kavramının Yorumu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Taşdemir, F. (2020). *Terörizm ve Ülke Dışı Kuvvet Kullanma Hukuku*, Ankara: Nobel.
- Vattel, E. (2011). *The Law of Nations: Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns*. (Ed. Joseph Chitty) Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikipedi (2021, November 4). *Victor's Justice*. Şubat 7, 2022 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Victor%27s_justice adresinden alındı.
- Walzer, M. (2004). *Arguing about War*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Walzer, M. (2012). *The Aftermath of War - Reflections on Jus post bellum*. In E. Patterson, (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 35-46). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Walzer, M. (2017). *Haklı Savaş Haksız Savaş*, İstanbul: Alfa.

- Wilde, R. (2008). Are Human Rights Norms Part of the Jus post bellum, and Should They Be? In C. Stahn & J. K. Kleffner (Eds.). *Jus post bellum - Towards a Law of Transition From Conflict to Peace* (pp. 163-186). The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Williams Jr., R. E. (2012). *A More Perfect Peace - Jus post bellum and the Quest for Stable Peace*, In E.Patterson, (Ed.). *Ethics Beyond War's End*. (pp. 77-96). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Williams Jr, R. E. (2014). Jus post bellum: Justice in the Aft ermath of War. In C. E. Gentry & A. E. Eckert (Eds.). *The Future of Just War: New Critical Essays* (pp. 167-179). London: The University of Georgia Press.
- Williams, R. E. & Caldwell, D. (2006). Jus post bellum: Just War Theory and the Principles of Just Peace. *International Studies Perspectives*, 7(4), 309-320.
- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge.

Justice After War In The Just War Tradition (Jus Post Bellum)

Erdirinç ÖZDEMİR

Extended Abstract

War is deliberate and widespread armed conflict between political communities for the purpose of achieving political results. Just war theory, one of the three competing philosophical traditions that deal with ethics and war discussions, has historically consisted of two components: jus ad bellum and jus in bello. But this study claims that the just war theory actually consists of three components and that the third component, jus post bellum, has been ignored until the recent time.

There can be a war that is started rightly but waged unfairly, or there can also be a war that is started unfairly and is waged justly and ends with some unfair settlements. In order to ensure justice after the war or for justice to prevail in the post-war situation, there must be norms that the warring parties must abide by and implement. The least known and always overlooked third component of just war theory, jus post bellum, provides the transition from armed conflict to a just and lasting peace. In this context, in the first part of the article, the views of various thinkers and just war theorists are discussed within the scope of the research on the origin of the concept regarding the history of just war tradition and jus post bellum, and its aspects related to jus post bellum are highlighted. In the second part, which forms the basis of the article, the definition of jus post bellum is made, the features of the concept are listed and the criticisms directed to the concept are given. In the third part, the relationship of jus post bellum with other just war components, jus ad bellum and jus in bello, is examined. Lastly in the fourth chapter, the need for codification for the concept is discussed.

The concept of just war includes all the thoughts and practices of Western culture, from past to present, trying to determine when the use of force for political purposes can be justified, and thus to limit the use of force even in justified situations. (Tasdemir, 2020, p. 114). In fact, the tradition of just warfare is based on the paradox that it may be necessary to kill to save lives, whereas the destruction of war may be necessary to prevent the destruction of deeply held values. (Williams & Caldwell, 2006, p. 309). Alongside the law of initiation of war (jus ad bellum) and the law of conducting war (jus in bello) within the scope of just war thought, post-war law as a third component (jus post bellum) is a set of norms newly recognized and proposed to manage the transition from armed conflict to a

sustainable peace. Although there is no agreed definition, jus post bellum can be defined as “the set of provisions, best practices and recommendations, both binding and non-binding, that regulate the transition process from armed conflict to sustainable peace and are felt to be fair by the parties concerned” (Hilpold, 2015, p. 292). Just as there is no agreed definition of jus post bellum, there is no agreement yet in terms of jus post bellum principles. However, the current study is based on the principles of retribution, reconciliation, reconstruction, restoration, reparations and proportionality, which emerged under the editorship of Larry May and Elizabeth Edenberg in 2013.

The jus post bellum is designed as a normative framework to guide societies emerging from armed conflict to achieve a firm peace. Jus post bellum cannot be understood without reference to its sister terms jus ad bellum and jus in bello, and to the tradition of just war on which all three terms are based. Therefore, under the just war theory, it is linked to the justness of peace, and hence interconnected and interdependent to both jus ad bellum and jus in bello components. The relationship between the jus post bellum and the other two components of the use of force is largely compatible in principle. If equal efforts are made to meet the legal requirements of each of these three categories, the relationship between them will not be mutually threatening but rather mutually reinforcing.

Repeated or persistent conflicts are the expected consequences of unjust peace. For this reason, in our opinion, there is a need for a new Geneva Convention incorporating values that can be a solution to post - war problems in international law. Because when the guns are silent, there must be legal rules ready to speak so that the guns do not start talking again. In fact, if possible, the sound of these rules of law should be so loud that it drowns out the sound of the guns.